

AKTUÁLNÍ OTÁZKY
PÉČE O DĚTI SEPAROVANÉ
OD RODIČŮ

SBORNÍK Z XIV. CELOSTÁTNÍHO SEMINÁŘE
BRNO, 24. – 25. 9. 2014

TRIADA

PORADENSKÉ CENTRUM, O.S.

Seminář Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů organizuje
TRIADA-Poradenské centrum, o. s.

TRIADA
PORADENSKÉ CENTRUM, O.S.

© TRIADA – Poradenské centrum, o. s., 2014, All rights reserved

ISBN ???????

Na přípravě XIV. celostátního semináře se podíleli:

Eva Rotreklová, Michaela Oulehlová, Miriam Pallová, Martina Zavadilová,
Jiří Kopřiva, Jitka Došlová

a další spolupracovníci.

Obsah

XIV. celostátní seminář: Úvodní slovo Eva Rotreklová, TRIADA – Poradenské centrum, o.s. Brno.	7
Úvodní slovo veřejného ochránkyň práva Anna Šabatová, veřejná ochránkyň práva ČR.	9
Změny v pěstounské péči v praxi veřejného ochránce práva Eva Hilšerová, Hana Zaplatilíková, Kancelář veřejného ochránce práva	10
Slovensko: aktuálna situácia a zmeny v systéme starostlivosti o deti odlúčené od rodičov Mgr. Andrea Hudeková, Mgr. Dana Pukancová, Súkromý detský domov Piešťany-Kocúrice	17
Doprovázení a odborné služby pro pěstouny. Kontakty, vztahy a vazby dítěte v PP s jeho rodiči a širší rodinou Veronika Hofrová, STROP Zlín, Eva Rotreklová, TRIADA – Poradenské centrum, Brno	19
DOPROVÁZENÍ A ODBORNÉ SLUŽBY PŘI VÝKONU PĚSTOUNSKÉ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU Teze k workshopu Eva Rotreklová, TRIADA–Poradenské centrum, Brno	22

Nedirektivní psychoterapie hrou – možná forma podpory pro děti z pěstounských rodin Martina Březinová, terapeutka Olomouc, Kateřina Plívová, terapeutka Praha	27
My Backpack Taťána Šimečková, Gabriela Vykypělová, Jiří Kopřiva, Triada – Poradenské centrum, Brno	30
Rodičovská odpovědnost v pěstounské péči a v ústavní výchově Martin Kornel, Právnická fakulta MU Brno	34
Práva dítěte v soudním řízení Radovan Dávid, Právnická fakulta MU Brno	38
Baby boxy Petr Sedlák, Krajský soud Brno	42
Výbrané výsledky výzkumu zaměřeného na formy náhradní rodinné péče v Moravskoslezském kraji Monika Chrenková, Kateřina Cilečková, Aneta Hašková, FSS Ostravská univerzita v Ostravě	45

XIV. celostátní seminář: Úvodní slovo

Eva Rotreklová, TRIADA – Poradenské centrum, o.s. Brno

Vážené dámy a pánové,

setkáváme se opět po roce, abychom společně reflektovali aktuální situaci v oblasti péče o ohrožené děti, zejména o děti, které nemohou vyrůstat ve svém přirozeném rodinném prostředí. Společně se chceme opět zamyslet nad možnostmi jak zvyšovat úroveň péče a rozšiřovat možnosti tak, aby co nejvíce odpovídaly potřebám dětí a rodin, které se stále častěji ocitají ve velmi komplikované situaci. Uplynulý rok se nesl ve znamení rozvoje nových instrumentů, které přinesla novela zákona o sociálněprávní ochraně dětí a počátkem roku letošního také nový občanský zákoník.

Můžeme konstatovat, že zcela zásadní význam má rozvoj pěstounské péče na přechodnou dobu – vzrostl velmi výrazně počet osob, zařazených do evidence a zejména počet umístěných dětí, převážně novorozenců. Začal se tak naplňovat jeden z cílů reformy péče o ohrožené děti, kterým je snížení počtu dětí umístěných v ústavní výchově a postupně se objevují také nové možnosti jak tuto formu péče využít pro děti v nejrůznějších situacích, kde jsou ohroženy jejich zájmy.

Za velmi významné opatření lze považovat odborné doprovázení výkonu pěstounské péče na základě uzavíraných dohod s orgánem SPOD nebo s pověřenými osobami. Ukazuje se, že odborné doprovázení a služby mohou dobře reagovat na specifické a individuální potřeby pěstounů a zejména umístěných dětí. A to i přesto, že jsou chápány mnohdy odlišně a jejich obsah, priority i kvalifikace klíčových pracovníků jsou mnohdy velmi rozdílné. Je to cesta ke zvyšování kvality péče a tento nástroj se bude jistě v dalších letech rozvíjet. Chtěli bychom k tomu přispět i na letošním semináři a tak jsme do programu zařadili některé náměty a příklady dobré praxe, které mohou být v tomto směru inspirativní.

Nový občanský zákoník zasáhl všechny oblasti občanského a rodinného života, v rámci našeho tématu pak zejména oblast osvojení a nový zákon o zvláštních řízeních soudních přinesl i řadu procesních úprav. Tak jako každá nová právní úprava – a pamatujeme jich i na půdě našeho semináře už řadu – otvírá se i tady prostor pro žádoucí změny, byť přicházejí mnohdy pomalu a mohou, zvláště na začátku vzbuzovat pochybnosti. Považujeme však za pozitivní například to, že souhlasu s osvojením dítěte je nyní přisuzován význam, který mu, z hlediska důsledků pro dítě i jeho rodiče, náleží. Je proto velmi dobře, že je nyní dáván před soudem a že byla zavedena také lhůta, ve které je možné souhlas odvolat. Tyto a další změny jsou zřejmě posílením právní jistoty a zdůrazněním zájmů dítěte tak jak ho dnes, v kontextu nových poznatků a zkušeností, chápe civilizovaný svět.

Celý program semináře i výběr lektorů jsou koncipovány proto tak, aby poskytly prostor pro prolínání teoretických poznatků a zkušeností z praxe, pro společné sdílení a naslouchání a přinesly tak pro všechny inspiraci pro další práci.

Doufám, že se nám náš cíl bude dařit naplňovat nejen v těchto dvou dnech společného jednání.

Úvodní slovo veřejného ochránkyně práv

Anna Šabatová, veřejná ochránkyně práv ČR

Vážené dámy, vážení pánové, milé kolegyně, milí kolegové, těší mě, že je tento seminář již 14 let spjat s činností veřejného ochránce práv. Sama jsem ho – tehdy ještě jako zástupkyně ochránce – několikrát zahajovala a diskutovali jsme spolu, někdy i velice bouřlivě. Jsem šťastna, že v této tradici pokračoval JUDr. Otakar Motejl i JUDr. Pavel Varvařovský.

Ochránce by měl být ochráncem všech dětí, rodiny, náhradních rodičů a také pracovníků, kteří dětem pomáhají. Měl by usilovat o sladění zájmů všech těchto osob k podpoře zájmů dítěte. Odstup oněch sedmi let (přes účast i v době, kdy jsem již nebyla zástupkyní ochránce) považují za docela zajímavý s ohledem na možnost porovnat vývoj agendy. Vnímám mnohá zlepšení i v tom smyslu, že změny zákona o sociálně-právní ochraně dětí a samotný nový občanský zákoník potvrdily nebo podtrhly některé momenty, jež jsem vždy považovala za důležité. Před deseti dvanácti lety se například diskutovalo o tom, jestli se děti, které jsou odděleny od rodičů, mají s rodiči stýkat. Dnes jde o naprostou samozřejmost – celá odborná veřejnost uznává důležitost rodičů pro děti, přestože právě nemohou žít spolu. Když tedy dnes zjišťuji, jak se pracovníci vypořádávají s komplikovanou situací určité rodiny, opravdu si uvědomuji jejich zvýšenou profesionalitu. Zřejmě jde také o důsledek pevnějšího vedení zákona tím, že více určuje, které úkoly a v jakém pořadí je třeba dělat. Přestože tedy jistě uslyšíme mnoho kritických poznámek z terénu, a to zcela oprávněně, mám dojem, že se situace významně zlepšila a právní úprava poskytuje lepší oporu a větší jistotu.

Ještě jednu věc bych chtěla zdůraznit. Přestože se právní úprava v lecčem zlepšila a zpřesnila, žijeme bohužel v určitém sociálním prostředí. Vy, jako pracovníci pečující o děti, narazíte na to, že v některých případech dost dobře nemůžete naplnit svůj úkol. Jde o otázky širšího významu, například dosud stále nemáme zákon o sociálním bydlení. Podle rozsudků Evropského soudu pro lidská práva, sjednocujícího stanoviska Nejvyššího soudu a nyní již konečkonců výslovně podle nového občanského zákoníku se děti nemají odebírat z péče rodičů z bytových důvodů. Skutečně tvrdá realita je bohužel taková, že se to ještě pořád stává, a to právě proto, že širší sociální prostředí někdy neumožňuje jiné řešení. A je jistě také úkolem mým jako veřejné ochránkyně práv, abych se i o tyto širší podmínky Vaší práce a především o naplnění práv dětí a rodin zajímala a vyslovovala se k tomu na kompetentních místech. Aby se i tyto věci změnily. Je totiž jasné, že se sociální stav společnosti významně odráží i v péči o děti.

Vybrané aktuální otázky vyvolané zákonnými změnami podrobně rozeberou mé kolegyně. Přeji Vám, abyste se zde hodně dozvěděli a čile diskutovali, abychom se všichni zase posunuli o kousek dál.

Děkuji za pozornost

Změny v pěstounské péči v praxi veřejného ochránce práv

**Eva Hilšerová, Hana Zaplatílková,
Kancelář veřejného ochránce práv**

Úvod

Zákon č. 401/2012 Sb., kterým došlo s účinností od 1. 1. 2013 ke změně zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, převzal a modifikoval úpravu dávek pěstounské péče, která do té doby byla zakotvena v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. V tomto příspěvku se zaměříme na zkušenosti a poznatky veřejné ochránkyně práv s touto agendou, neboť v letech 2013 a 2014 ochránkyně obdržela významný počet podnětů od osob, na něž zmiňovaná právní úprava negativně dopadla, a to především v případech pěstounských manželských párů a v případech týkajících se data, od kterého náleží dávky pěstounské péče. V souladu s posláním ochránkyně¹ přitom vycházíme z šetření postupu orgánů sociálně-právní ochrany dětí v konkrétních případech či z dotazů stěžovatelů.

Pěstounské dávky manželů

Na ochránkyni se obrátilo deset pěstounských rodin, na které nepříznivě dopadla výše uvedená novela. Do konce roku 2012 bylo možné, aby za určitých podmínek pobírali odměnu pěstouna oba manželé. Jednalo se o případy, v nichž se kombinovala společná pěstounská péče s výlučnou péčí jednoho z manželů či poručenskou péčí.

Rozmach využití tohoto modelu nastal v r. 2005, kdy byl v zákoně o státní sociální podpoře zřízen institut pěstouna ve zvláštních případech. Odměna pěstouna se začala posuzovat jako plat s dopadem do nemocenského, důchodového a zdravotního pojištění. Odměna se ve zvláštních případech poskytovala pěstounovi, který pečoval o tři a více dětí nebo alespoň o jedno dítě dlouhodobě těžce zdravotně postižené vyžadující mimořádnou péči.

Výše uvedené opatření mělo pro stěžovatele motivační funkci. Přijali děti, které byly dlouhodobě umístěny v ústavní výchově a jejichž rodiče byli většinou zbaveni rodičovské odpovědnosti. Stěžovatelé pečují o tři a více dětí, převážně o sourozence, mezi nimiž jsou některé zdravotně postižené děti, a to i ve IV. stupni závislosti (úplně závislé) s vážnými zdravotními handicap, jako např. imobilita, nevidomost, epilepsie, chronická plicní nemoc, spastická diparéza.

Od 1. 1. 2013 v důsledku „velké novely“ zákona o sociálně-právní ochraně dětí² není možný souběh odměny pěstouna u manželů. Podle ustanovení § 47i odst. 2

1 Zejména ustanovení § 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů.

2 Zákon č. 401/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony

zákona o sociálně-právní ochraně dětí, pokud jsou osobou pečující oba manželé, náleží odměna jen jednomu z nich. Důvod této změny není obsažen v důvodové zprávě k zákonu.

Následná novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí³ přinesla od 1. 1. 2014 doplnění výše uvedeného ustanovení. Na pěstounskou péči vykonávanou druhým manželem se hledí pro účely stanovení odměny pěstouna jako na společnou pěstounskou péči. Dále novela umožnila v ustanovení § 47i odst. 3 souběh odměny pěstouna v manželském páru, jestliže spolu manželé prokazatelně nejméně tři měsíce nežijí.⁴

Kazuistiky ochránkyň

V následujících kazuistikách je možné se seznámit s tím, jak se vícečetné pěstounské rodiny postupně utvářely.

I. Kazuistika

Neprovdaná pěstounka měla v pěstounské péči jedno dítě (nedoslýchavé, s rozštěpem patra), později, po uzavření sňatku, bylo dítě soudem svěřeno do poručnické péče manželů. Následně přijali do společné pěstounské péče tři sourozence s těmito handicapy: dětská mozková obrna, snížený intelekt, onemocnění trávicího ústrojí. Manžel po přijetí sourozenecké skupiny přestal chodit do zaměstnání a pobíral též odměnu pěstouna.

Později manželé navázali vztah s dalším dítětem – čtvrtým sourozencem náležejícím k již přijaté sourozenecké skupině. Dítě je ve IV. stupni závislosti, s diagnózou epilepsie, jí pouze v záklonu kašovitou stravu, pohybuje se na invalidním vozíku. Přijali je do společné pěstounské péče.

Jaký byl postoj kolizních opatrovníků a soudů? Orgán sociálně-právní ochrany dětí v roli kolizního opatrovníka předložil soudu toto vyjádření: „Každé z dětí v rodině má zdravotní problémy, potřebují individuální péči, děti v rodině dobře prospívají, manželé mají všechny podmínky, aby péči vykonávali.“ Dále soudu sděluje: „Péče o děti je příkladná, hodnocena velmi kladně.“

V odůvodnění rozsudku o svěření posledního dítěte do pěstounské péče se uvádí: „Manželé mají všechny předpoklady pro to, aby výchovu dětí řádně zajistili. Manželství spořádané, pobírají dávky státní sociální podpory⁵.“ Jak je vidno, soud se zabýval tím, jak je rodina finančně zabezpečena a že je zabezpečena příjmem z pěstounských dávek.

3 Zákon č. 303/2013 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím rekodifikace soukromého práva

4 Ustanovení § 47i odst. 3 zní: „Krajská pobočka Úřadu práce může při rozhodování o dávkách v případech, kdy manželé nebo oba poručníci spolu nejméně po dobu tří měsíců prokazatelně nežijí, rozhodnout, že se nepostupuje podle odstavce 2 a ke skutečnosti, že oba manželé nebo oba poručníci jsou osobou pečující...se nepřihlíží.“

5 Rozsudek je datován do doby, kdy pěstounské dávky byly upraveny v zákoně o státní sociální podpoře.

II. Kazuistika

Manželé přijali do společné pěstounské péče dva sourozence. Později přijali další dítě do společné pěstounské péče. Ve spisové dokumentaci našli informace o jeho mladším sourozenci, o kterém do té doby nevěděli. Dozvěděli se, že sourozenec je hluchoněmý, trpí epilepsií, postižením nohy a má diagnózu dětské mozkové obrny. O postižené dítě rodiče neprojevovali zájem, nebyl znám ani jejich pobyt. Dítě bylo v té době několik let v ústavním zařízení. Manželé dítě vyhledali, začali se učit znakovou řeč, jejich hostitelská péče trvala 1, 5 roku (víkendy, prázdniny, péče o dítě v době nemoci). Na radu sociální pracovnice, že se manžel může stát pěstounem ve zvláštním případě, opustil zaměstnání s nadprůměrným příjmem a stal se výlučným pěstounem tohoto dítěte. Cituji z rozsudku o svěřeni dítěte do pěstounské péče: „Navrhovatel bude uplatňovat nárok na odměnu pěstouna ve zvláštních případech, bude řádně sociálně a zdravotně pojištěn, bude moci celý den zajišťovat péči o děti společně s manželkou.“ Dále soud hodnotí nejlepší zájem dítěte: „Psychomotorický vývoj dítěte se v rodině zlepšuje, dítě dobře prospívá, obnoví se sourozenecký vztah...“

V průběhu dalších let manželé přijali z ústavní výchovy postupně ještě dvě děti, z nichž jedno je ve III. stupni závislosti. Orgán sociálně-právní ochrany dětí se jako kolizní opatrovník vyjádřil následovně: „Dítě se v péči manželů velmi zlepšilo, v motorice i komunikaci. V ústavu mu chyběl mužský prvek.“ Soud v odůvodnění rozsudku zvažuje a blíže specifikuje zájem dítěte: „Je v zájmu dítěte, aby bylo svěřeno do pěstounské péče, došlo u něj k výraznému zlepšení po stránce zdravotní i psychické. V péči navrhovatelů velmi dobře prosperuje, kolizní opatrovník souhlasí. Navrhovatelé mají celkem šest dětí, některé postižené, a celodenně se jim věnují.“ Z tohoto výroku vyplývá, že i v tomto případě soud shledal jako vhodné a prospěšné, že manželé dětem poskytují celodenní péči.

Praktické dopady novely č. 401/2012 Sb. na život pěstounských rodin

Ačkoliv v pěstounských rodinách, v nichž byl v minulosti uplatňován souběh odměny pěstouna, pulsuje rodinný život, jsou vytvořeny dobré citové vazby mezi členy rodiny, přesto někteří stěžovatelé uvažovali o formálním rozvodu, žádný pár k němu však nepřistoupil. Žádný manželský pár ani nenavrhl zrušení pěstounské péče.

Pěstouni většinou svoji situaci řeší provizorním způsobem, jeden z nich se na půl roku eviduje na úřadě práce jako uchazeč o zaměstnání, čímž má zajištěno důchodové a zdravotní pojištění. Stěžovatelé to však považují za dehonestující a obcházející zákon o zaměstnanosti, protože žádné zaměstnání ve skutečnosti přijmout nemohou s ohledem na jejich vytíženost při péči o děti.

V rodinách, kde jeden z pěstounů vstoupil do pracovního vztahu, klesla kvalita péče o děti, neboť sociálních služeb není dostatečná nabídka. Významná část stěžovatelů žije na vesnici, sociální služby jsou pro ně obtížné a zdlouhavě přístupné.

Problémem je doprava dětí ke specializovaným lékařům, do různých škol, absolvování pobytu s dítětem v lázních apod.

Vize veřejné ochránkyně práv

Bohužel, nemáme k dispozici žádný statistický přehled rodin, kde byl do r. 2012 uplatněn souběh odměn pěstouna. Veřejná ochránkyně práv tato data žádala od MPSV, které je však nevlastní. Víme pouze to, že do r. 2011 o tři a více dětí pečovalo necelých 10% pěstounských rodin.¹ Do této skupiny patří stěžovatelé.

Veřejná ochránkyně práv nepodporuje model pěstounské rodiny s více než třemi dětmi jako ideální, protože si uvědomuje rizika přetíženosti pěstounů, nicméně je třeba brát v potaz, že některé děti jsou v přístupu do náhradní rodinné péče znevýhodněné z důvodu náročnosti péče, a to jsou sourozenecké skupiny a zdravotně postižené děti. Tyto skupiny se u většiny našich stěžovatelů prolínají.

Veřejná ochránkyně práv proto zastává názor, že z důvodů hodných zvláštního zřetele (např. náročnosti péče) by mělo být manželům umožněno i v budoucnu čerpat odměnu pěstouna v souběhu. Je otázkou, zda by se do procesu hodnocení náročnosti péče měly zapojit orgány sociálně-právní ochrany dětí. Zkušenosti ze zahraničí (Švýcarsko, Velká Británie) dokazují, že je potřebné, aby mohli odměnu pěstouna pobírat oba manželé.

B. Podněty týkající se data, od kterého náleží dávky pěstounské péče

Právní rámec

Jak zmiňujeme již výše, do 31. 12. 2012 byla úprava dávek pěstounské péče zakotvena v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. V ustanovení § 49 byl rozlišen vznik nároku na dávku a nároku na výplatu dávky. Nárok na dávku vznikal dnem splnění všech podmínek stanovených tímto zákonem a nárok na výplatu dávky splněním podmínek stanovených tímto zákonem pro vznik nároku na dávku a na její výplatu a podáním žádosti o přiznání dávky. Podle ustanovení § 54 odst. 2 bylo možné opakovanou dávku přiznat 3 měsíce zpětně, podle odst. 3 jednorázovou dávku nejvýše 1 rok zpětně.

Podle metodické informace Ministerstva práce a sociálních věcí č. 5 z 21. 7. 2011 vznikal nárok na dávky nejdříve dnem právní moci rozhodnutí soudu, pokud nebylo ve výroku rozhodnutí o svěření dítěte do pěstounské péče uvedeno datum, od kdy bylo dítě svěřeno pěstounovi. Dávky tedy bylo možné přiznat zpětně za dobu od tohoto data (případně i před tímto datem). V případech předpěstounské péče vznikal nárok na dávky ode dne právní moci rozhodnutí OSPOD o předpěstounské péči, na základě dodatku této metodické informace č. 1/2011 ze dne 25. 7. 2011 pak ode

¹ Jedná se o údaj z důvodové zprávy k zákonu č. 401/2012 Sb.

dne uvedeného v tomto rozhodnutí, a pokud není uveden, ode dne vykonatelnosti rozhodnutí.

S účinností od 1. 1. 2013 je úprava dávek pěstounské péče zakotvena v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Ustanovení § 47p také rozlišuje vznik nároku na dávku a nároku na výplatu dávky. Podle odst. 1 nárok na dávku vzniká dnem splnění všech podmínek stanovených tímto zákonem. Tato formulace je však dle našeho názoru vágní a nepřesná, zákon ve svém textu dále žádné podmínky nestanovuje. Podle odst. 2 nárok na výplatu dávky vzniká na základě vykonatelnosti rozhodnutí¹ o svěření dítěte do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem, splněním podmínek stanovených tímto zákonem pro vznik nároku na dávku a její výplatu a podáním žádosti o přiznání dávky.

Nabízí se tedy otázka, zda lze dávky přiznat zpětně, např. od případného data uvedeného v soudním rozhodnutí, tak jak to bylo možné za účinnosti předchozí právní úpravy. Je možné, aby od tohoto případného data vznikl nárok na dávku s tím, že nárok na její výplatu by slovy zákona vznikl na základě vykonatelnosti rozhodnutí? Znamená snad gramatický výklad slovního spojení „na základě vykonatelnosti rozhodnutí“ možnost určit ve (vykonatelném) rozhodnutí dřívější datum?

Podle metodické informace Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 7. 3. 2013 a následně podle metodické informace ze dne 28. 4. 2014 nárok na dávky (nikoliv výplatu dávky dle přesné terminologie zákona) vzniká dnem vykonatelnosti rozhodnutí², pokud nepředcházelo rozhodnutí OSPOD (od 1. 1. 2014 soudu)³ nebo předběžné opatření soudu o dočasném svěření dítěte do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem.⁴

Pro práci sociálních pracovníků OSPOD z toho vyplývá, že za účelem co nejdřívějšího materiálního zabezpečení osob pečujících o dítě by jim měli poskytovat pomoc se sepsáním návrhu soudu na předběžné opatření či předpěstounskou péči, aby osoby pečující o dítě nemusely čekat na vykonatelnost rozhodnutí ve věci samé. Je však otázkou, zda by soud shledal podmínky pro vydání předběžného opatření.

V uvedených metodických informacích je výslovně uvedeno, že k případnému datu, od kdy bylo dítě svěřeno do pěstounské péče, uvedenému v soudním rozhodnutí, se nepřihlíží. To tedy znamená, že na rozdíl od předchozí právní úpravy

1 Podle ustanovení § 161 odst. 2 občanského soudního řádu je rozsudek soudu o svěření dítěte do pěstounské péče vykonatelný, jakmile nabytí právní moci. Před nabytím právní moci je vykonatelný jen v případě vyslovení tzv. předběžné vykonatelnosti na návrh účastníka; pak je rozsudek vykonatelný dnem jeho doručení.

2 Sociální pracovnice OSPOD při šetřeních ochránkyni sdělily, že den vykonatelnosti rozhodnutí může nastat se značným zpožděním i s ohledem na doručování např. rodičům, jejichž pobyt není znám, avšak i ve standardních případech se jedná o poměrně dlouhou dobu od vyhlášení rozsudku, než se rozsudek stane vykonatelným.

3 To je předběžně vykonatelné doručení.

4 Předběžné opatření soudu podle zákona o zvláštních řízeních soudních je vykonatelné vydáním, podle občanského soudního řádu je vykonatelné vyhlášením, a pokud nedošlo k vyhlášení, doručení tomu, komu ukládá povinnost.

nelze dávky přiznat zpětně, i kdyby soud v rozhodnutí určil datum, od kterého bylo dítě svěřeno pěstounovi⁵, a dávky náleží až ode dne vykonatelnosti rozhodnutí.

Kazuistika ochránkyně

Uvedený vývoj ilustruje případ stěžovatelky, která se s žádostí o pomoc obrátila na veřejnou ochránkyni práv. Stěžovatelka od roku 2004 fakticky pečovala o svou vnučku (jednalo se tedy o nezprostředkovanou pěstounskou péči). V květnu 2013 podala soudu návrh na svěřeni vnučky do pěstounské péče. V červnu 2013 soud rozhodl o svěřeni vnučky do pěstounské péče stěžovatelky. Rozhodnutí nabylo právní moci dne 28. 8. 2013. Soud nicméně ve výroku rozhodnutí vnučku svěřil do pěstounské péče babičky se zpětnou účinností od 1. 3. 2013 (aniž by toto datum blíže zdůvodnil).

Stěžovatelka v červnu 2013 požádala Úřad práce České republiky o dávky pěstounské péče od data určeného v soudním rozhodnutí, Úřad práce ČR však dávky přiznal od data vykonatelnosti rozhodnutí (28. 8.). Ministerstvo práce a sociálních věcí rozhodnutí Úřadu práce ČR potvrdilo.

Stěžovatelka v souladu s principem právní jistoty legitimně očekávala, že jí nárok na dávky vznikl od data uvedeného v soudním rozhodnutí a že od data vykonatelnosti rozhodnutí jí budou zpětně vyplaceny. Ochránkyně zastává stejný názor. Soudní rozhodnutí zcela jistě působí erga omnes a úřady by jej neměly zpochybňovat.

Ochránkyně v tomto konkrétním případě doporučila stěžovatelce, aby Ministerstvu práce a sociálních věcí podala podnět k přezkumnému řízení, a v obecné systémové rovině bude usilovat o to, aby v metodické informaci Ministerstva práce a sociálních věcí byla upřesněna terminologie tak, aby byla v souladu se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, a aby nárok na dávky mohl vzniknout již dříve než od vykonatelnosti rozhodnutí. Vykonatelnost rozhodnutí by měla být relevantní pouze ve vztahu k výplatě dávky.

Možné řešení uvedených dopadů novely č. 401/2012 Sb.

Jako jedno z možných řešení uvedených dopadů zákona č. 401/2012 Sb. se nabízí doplnění definice osoby pečující v ustanovení §4a písm. b) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a to konkrétně doplnění bodu 5. Za slova „která má v osobní péči dítě, k němuž nemá výživovací povinnost, a to po dobu, po kterou probíhá soudní řízení o ustanovení této osoby poručníkem“ by bylo možné doplnit „nebo pěstounem.“

Veřejná ochránkyně práv si je však vědoma problematického dopadu takového doplnění do praxe, spočívajícího v možném zneužívání odměny pěstouna.

⁵ Soudy by již tedy takto neměly postupovat a v rozhodnutí by neměly určovat dřívější datum, i s ohledem na to, že se typově jedná o konstitutivní statusové rozhodnutí s účinky ex nunc. Na tuto poznámku se z pléna ozvaly ohlasy a reakce v tom smyslu, že ze zkušeností zúčastněných vyplývá, že soudy již takto většinou nepostupují.

V takových případech by zde bylo riziko, že by návrh na svěření dítěte do pěstounské péče mohl být podán z finančních důvodů. Proto by zároveň bylo třeba upravit také možnost navrácení odměny pěstouna, jestliže by soud dítě do pěstounské péče navrhovatele nesvěřil.

S ohledem na chystaný věcný záměr zákona, jenž by měl nahradit zákon o sociálně-právní ochraně dětí, je ochránkyně připravena vyjednávat s Ministerstvem práce a sociálních věcí o možných variantách právní úpravy dávek pěstounské péče, a to tak, aby nárok na dávku mohl vzniknout již od doby převzetí dítěte a v případech, kdy tuto dobu nelze přesně stanovit, od doby podání návrhu soudu.

C. Další podněty veřejné ochránkyni práv, související s pěstounskou péčí

Z dalších podnětů, se kterými se lidé obracejí na ochránkyni, je možné již od účinnosti novely najít následující opakující se témata:

- odměna pěstouna u prarodičů, s nimiž bydlí i rodič dítěte
- odměna pěstouna vs. předčasný starobní důchod
- doba trvání dohody o výkonu pěstounské péče
- nezařazení do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, z důvodu nízkého věku vlastních dětí
- nárok nezaopatřeného dítěte na příspěvek na úhradu potřeb dítěte, pokud žije ve společné domácnosti s osobou pečující, nikoliv však s osobou v evidenci

Všechny evidované dotazy byly v podstatě jen nesouhlasem s textem účinného právního předpisu a ochránkyně nemohla nijak pomoci. V případě stěžovatelky, která se nestala pěstounkou na přechodnou dobu z důvodu nízkého věku svých třech dětí, ochránkyně vyjádřila souhlas s metodickým vedením MPSV, že děti v rodině pěstouna by měly být schopné pochopit smysl pěstounské péče na přechodnou dobu.

Závěr

V současné době se veřejná ochránkyně práv zabývá negativním dopadem novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí na pěstounské rodiny, v nichž již není možné čerpat v souběhu odměnu pěstouna. Informovala o obtížné situaci těchto rodin MPSV a v této věci probíhají jednání. Ochránkyně se též nadále zabývá tím, jak do budoucna umožnit výplatu pěstounských dávek za dobu před datem vykonatelnosti soudního rozhodnutí. Na tuto věc se hodlá zaměřit zejména v souvislosti s věcným záměrem zákona, který má nahradit stávající zákon o sociálně-právní ochraně dětí.

Slovensko: aktuálna situácia a zmeny v systéme starostlivosti o deti odlúčené od rodičov

Mgr. Andrea Hudeková, Mgr. Dana Pukancová,
Súkromý detský domov Piešťany-Kocúrice

Niečo z histórie náhradnej starostlivosti na Slovensku

Náhradná starostlivosť v Čechách a na Slovensku mala do roku 1998 spoločnú históriu a aj podobu. V roku 1998 bol na Slovensku prijatý nový Zákon o sociálnych službách, podľa ktorého prešla starostlivosť o všetky deti s nariadenou ústavnou výchovou pod gesciu Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny (vrátane dovtedy školských a zdravotníckych zariadení). Tento krok znamenal zásadný prelom v prístupe k deťom, ich rodinám a náhradnej starostlivosti vôbec. Zjednotili sa ciele, postupy a celý systém. Následne po dlhej príprave sa na základe skúseností dotvoril **Zákon 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí** a jeho rozsiahla novela v roku 2008.

- Tento zákon chráni dieťa a jeho rodinu.
- Zaviedol profesionálne rodiny ako formu inštitucionálnej starostlivosti.
- Určuje úpravu rodinného prostredia ako povinnosť detského domova.
- Zvýšila sa odbornosť tímu v detskom domove.
- Zrušili sa detské domovy internátneho typu.
- Dieťa s nariadenou ústavnou starostlivosťou môže byť umiestnené len v detskom domove.
- Práca s dieťaťom v detskom domove musí byť cieľená a plánovitá – IPROD (výchovný plán, sociálny plán dieťaťa a jeho rodiny)

Profesionálne vykonávanie náhradnej starostlivosti v rodine

PROFESIONÁLNE RODINY

Zavedenie profesionálnych rodín do praxe ako formy inštitucionálnej starostlivosti prispelo k výraznému skvalitneniu starostlivosti o deti odlúčené od svojich rodín. V prvej fáze to znamenalo povinnosť umiestniť všetky deti do veku 1 roka, potom 3 rokov a dnes už do veku 6 rokov do profesionálnych rodín. Vytvorená bola smernica na výber profesionálnych rodičov (priebeh výberového konania) a tiež na ich odmeňovanie. Pri detských domovoch s veľkým počtom profesionálnych rodín vznikli Centrá podpory profesionálnych rodín s tímom odborníkov poskytujúcich služby profesionálnym rodinám.

Nový trend celkovo v náhradnej starostlivosti priniesla koncepcia **deinštitucionalizácie detských domovov na Slovensku**. Pre prax znamená:

1. Vybudovanie rodinných domov, kde v každom bude fungovať 1 samostatná skupina pre 6 až 10 detí (3 rodinné domy pre max. 30 detí)

2. Sieť profesionálnych rodín (23 rodín pre 53 detí)
3. Hospodárska budova, so sídlom v meste, kde bude:
 - sídlo CPPR
 - správa + administrácia
 - centrum na podporu sanácie rodinného prostredia dieťaťa v detskom domove

Čo sa nám doteraz podarilo...

- Všetky bábätká, ktoré nemôžu ranné detstvo prežívať so svojou matkou, poprípade niekým z príbuzných, prichádzajú priamo z pôrodnice do profesionálnej rodiny.
- Darí sa nám umiestňovať stále väčšie deti a aj väčšie súrodenecké skupiny do PR
- Zvyšuje sa počet detí, ktoré sa z detského domova vracajú ku svojim rodinám.
- Zvyšuje sa počet detí a rodín, ktoré zostávajú v kontakte so svojou rodinou.
- Deti môžu zostať v DeD do 26 rokov svojho veku.
- Individuálna práca s deťmi v DeD – IPROD.
- Uľahčenie osamostatnenia mladých dospelých – sebaobsluha, hospodárenie s financiami, plánovanie

Výzvy do budúcnosti

- Osobná zodpovednosť za každé dieťa v samostatnej skupine v detskom domove.
- Každému dieťaťu v detskom domove zabezpečiť aspoň jednu blízku vzťahovú osobu.
- Nástroje sanácie rodinného prostredia – Stretnutia rodinného kruhu, Prípadové konferencie, akceptujúci prístup sociálnych pracovníkov k rodinám detí v detskom domove a pod.
- Odľahčovacia služba pre profesionálne rodiny.

Úloha detského domova

- Byť bezpečným dočasným riešením pre dieťa odlúčené od rodičov
- Rešpektovať rodinu a potreby dieťaťa.

Namiesto záveru:

„Miluj ma, keď som sa zašpinil, lebo keby som bol čistý miloval by ma každý...“

J. Prekopová

Doprovázení a odborné služby pro pěstouny. Kontakty, vztahy a vazby dítěte v PP s jeho rodiči a širší rodinou

Veronika Hofrová, STROP Zlín

Eva Rotreklová, TRIADA – Poradenské centrum, Brno

V rámci pracovní skupiny jsme prezentovaly příklady dobré praxe a zkušenosti z dlouhodobé práce s pěstouny, dětmi svěřenými do pěstounské péče a jejich příbuznými. Novela zákona o sociálně právní ochraně dětí, která vstoupila v platnost v lednu 2013, vytvořila nový prostor pro to, aby pěstounská péče byla skutečně profesionální, individuální péčí o ohrožené děti. Podívejme se podrobněji na jednotlivé oblasti doprovázení pěstounů, které jsou v dohodě o výkonu pěstounské péče upraveny.

Vzdělávání neboli zvyšování znalostí a dovedností v oblasti výchovy a péče o děti

Forma a obsah vzdělávání by měla být vždy volena **na základě konkrétních potřeb** pěstounů a svěřených dětí. Nejčastěji volíme programy související se specifickými potřebami dětí, které vyrůstají mimo své rodinné prostředí. Lektor kromě znalosti problematiky disponuje lektorskými a komunikačními dovednostmi, které umožňují, aby obsah vzdělávání byl přizpůsoben otázkám a potřebám pěstounů, ale také jejich schopnosti porozumět dané problematice. Osvědčily se rovněž supervizní a sebezkušenostní programy. Tyto formy práce je možné nabídnout pouze tehdy, kdy můžeme účastníkům zajistit prostředí vzájemné důvěry, otevřenosti a diskretnosti. Je velmi vhodné, když témata vzdělávání pak s pěstouny reflektujeme v rámci individuálních setkání. Vzdělávání často pomáhá otevírat klíčová témata při péči o konkrétní svěřené dítě.

Respitní péče

Má-li tato forma pomoci splnit svůj účel, je třeba vždy dbát na zdůvodnění konkrétní formy pomoci dítěti. Proplacení táborevého pobytu, na který by dítě tak jako tak jelo, by mělo být spíše výjimečným. Respitní péče se jeví jako odůvodněná **zejména v případech dětí, které vyžadují specifickou péči** – např. z důvodu zdravotního nebo mentálního postižení, dále pak v případech pěstounské péče prarodičů. Obě tyto varianty mají společné to, že je obtížné zajistit péči o dítě běžným způsobem (např. v rámci širší rodiny pěstounů). Doprovázející organizace by měla být schopna pomoci pěstounům najít kvalifikovanou péči o děti v situacích stanovených zákonem – a to buď prostřednictvím vlastního pracovníka, nebo prostřednictvím jiných organizací.

Finanční úhrada respitní péče by neměla být hlavním způsobem naplnění této povinnosti doprovázející organizace.

Doprovázení, poradenství a role klíčového pracovníka

K tomu, aby toto doprovázení plnilo svůj účel, je nezbytnou podmínkou navázání vztahu mezi pěstouny a doprovázející organizací (resp. klíčovým pracovníkem). Tento vztah by měl být **založen na vzájemné důvěře a respektu**. Pravidelný kontakt klíčového pracovníka s pěstouny a dětmi svěřenými do pěstounské péče dává klíčovému pracovníkovi možnost poznat pěstounskou rodinu, její vztahy a fungování, poznat jejich silné stránky a včas detekovat slabá místa a potřeby rodiny.

Tato role klade na klíčového pracovníka velké nároky – je třeba, aby měl dostatečnou míru odbornosti, pokud jde o komunikační dovednosti ve vztahu k dětem i k dospělým, aby znal a uměl rozpoznat projevy a důsledky psychické deprivace, aby se orientoval v dynamice rodinných vztahů a vazeb, aby měl přehled o síti odborných služeb, které je možné pěstounům a dětem nabídnout v případě potřeby. Zároveň by role klíčového pracovníka měla minimalizovat situace, kdy pěstouni s dětmi navštěvují řadu odborníků, získávají množství (často protichůdných) rad a doporučení a dítě se často stává tzv. identifikovaným pacientem. Tedy tím, kdo je nositelem problému, který je třeba řešit. Dítě je třeba vždy vnímat v kontextu jeho vlastní historie a v kontextu všech jeho vztahů a vazeb – minulých a současných. Patří k tomu porozumění dynamice rodinného prostředí, ve kterém dítě v současné době vyrůstá (tedy pěstounské rodiny), i porozumění vztahům a vazbám k jeho vlastní rodině.

Dalšími nezbytnými podmínkami pro roli klíčového pracovníka je schopnost týmové práce, průběžné vzdělávání a supervize.

Spolupráce pěstounů s rodinou dítěte

Východím předpokladem pro to, aby pěstouni byli schopni naplňovat potřeby dítěte vyjádřené i v zákoně o sociálně právní ochraně dětí (udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s jeho rodinou) je **nastavení samotných pěstounů vůči rodině dítěte**. Jejich role v tomto ohledu je poměrně obtížná. V praxi stále převažují situace, kdy pěstouni při přijímání dítěte dostávají o rodině dítěte převážně negativně zabarvené informace, které poukazují na „nedostatky“ a „neschopnost“ rodičů a rodiny dítěte a zcela pomíjí jejich silné stránky a potenciál. Pro pěstouny je pak velmi obtížné vytvořit si na základě těchto informací k rodičům a rodině dítěte vztah založený na respektu a nehodnotícím postoji. Tyto potíže často pomáhá odstranit setkání rodičů a pěstounů, které ve spolupráci s OSPODem dítěte zajistí právě doprovázející organizace. Je velmi vhodné, pokud k tomuto seznámení dojde ještě před svěřením dítěte do pěstounské péče. Pochopitelně je třeba na takové setkání a vůbec na samotnou skutečnost, že dítě bude svěřeno do pěstounské péče, důkladně připravit také rodiče dítěte.

Pokud jsou pěstouni schopni vnímat rodiče dítěte jako osoby, které v jeho životě hrají nezastupitelnou roli, pokud si osvojí **nehodnotící přístup** k nim, pak otázka

formy a frekvence kontaktů rodičů s dítětem je snadno řešitelná. Východiskem je vždy individuální plán ochrany dítěte. Formy vzájemných kontaktů mohou být různé (osobní kontakt dítěte s rodiči v přítomnosti pěstounů, bez přítomnosti pěstounů, telefonický kontakt dítěte a rodičů, mailový kontakt nebo kontakt přes sociální síť).

Jestliže má kontakt a vztah s rodiči být dítěti prospěšný, je nutné zaměřit se také na **práci s rodiči**. Zatímco pěstouni mají možnost podpory zajištěnou ze strany doprovázející organizace, rodiče (či další příbuzní) dětí tuto možnost hledají obtížně. Stále nemáme dostatek odborných služeb, které by s rodiči a rodinami dětí v pěstounské péči pracovali. Tuto roli nemůže zcela naplnit orgán sociálně právní ochrany dětí, který má kompetence rozhodovat, navrhnout soudu řadu zásadních opatření, případně zastupovat dítě jako opatrovník při soudních řízeních.

Často se setkáváme s tím, že rodiče dětí vnímají klíčového pracovníka pozitivně, vytvoří si k němu důvěrný vztah. Klíčový pracovník pak musí hledat **hranice při práci s rodiči** a zabránit tomu, aby nedošlo ke konfliktu zájmů – je přece klíčovým pracovníkem pěstounů. Jestliže ale vycházíme z předpokladu, že skutečným klientem doprovázející organizace je vždy dítě (jako v celém systému sociálně-právní ochrany dětí), i když dohoda je uzavřena s pěstouny, pak by spolupráce s rodinou dítěte neměla nijak komplikovat vztah klíčového pracovníka s pěstouny. Nicméně v této oblasti je třeba pracovat s velkou odborností a empatií.

Shrnutí – týmová spolupráce

Týmová spolupráce, která je **podstatnou podmínkou kvalitní sociálně právní ochrany dětí**, se promítá také do činností souvisejících s naplňováním dohody o výkonu pěstounské péče. Již samotná tvorba a aktualizace individuálního plánu ochrany dítěte vyžaduje spolupráci pěstounů, rodičů a klíčového pracovníka, kdy orgán sociálně právní ochrany dětí je v roli koordinační a řídicí. Spolupráce znamená vzájemnou komunikaci, otevřenost, respekt k názorům druhého. Týmové spolupráci se stále všichni učíme a někdy to není jednoduché – vyžaduje to mnohem více času a úsilí, než když zásadní rozhodnutí dělá jeden člověk. Zároveň ale tato forma práce **minimalizuje rizika „špatných rozhodnutí“**, posiluje motivovanost všech zúčastněných plnit stanovený plán a cíle. Odpovědnost za kvalitu péče o dítě je tím rozdělena mezi více subjektů, kdy každý má v týmu svou nezastupitelnou roli.

V naší každodenní praxi se naplnilo očekávání, že doprovázení pěstounů založené na uzavřené dohodě o výkonu pěstounské péče, je významným krokem k minimalizaci rizik spojených s umístěním dítěte mimo jeho vlastní rodinu. Každý případ je individuální, každé dítě je jiné a proto je naše práce spojena s tím, že se stále máme co učit, stále můžeme naše služby zlepšovat. Dobrým pomocníkem je nám v tom i zpětná vazba od všech zúčastněných – dětí, pěstounů, rodičů, sociálních pracovníků a samozřejmě také získávání zkušeností kolegů a kolegyně nejen z České republiky, ale i ze zahraničí.

DOPROVÁZENÍ A ODBORNÉ SLUŽBY PŘI VÝKONU PĚSTOUNSKÉ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU

Teze k workshopu

Eva Rotreklová, TRIADA–Poradenské centrum, Brno

Reforma systému sociálně-právní ochrany dětí, která probíhá v České republice od roku 2008, zaznamenává výraznější výsledky v posledních třech letech a to zejména zásluhou intenzivní koncepční, metodické a legislativní práce ministerstva práce a sociálních věcí. Změny, které se jsou také zakotveny v novele zákona o sociálně – právní ochraně dětí, znamenají výrazný posun v systému péče o ohrožené děti a jsou nezbytné k tomu, aby se kvalita péče zvýšila a přiblížila standardům obvyklým v ostatních evropských zemích.

Od počátku roku 2013 se zásadním způsobem rozvíjí pěstounská péče na přechodnou dobu a mění se také situace v oblasti odborného doprovázení pěstounské péče.

V rámci workshopu budou prezentovány dosavadní výsledky a zkušenosti jako náměty pro diskusi přítomných odborníků.

Teze pro workshop jsou zpracovány na základě zkušeností z přímé práce s pěstouny, svěřenými dětmi, jejich rodiči, z lektorské práce v odborné přípravě budoucích pěstounů a osvojitelů, vzdělávacích programů pro pěstouny i pro profesionály v oblasti SPOD a ze supervizní práce – vše v krajích Olomouckém, Zlínském, Jihomoravském a Vysočina a z výměny zkušeností s odborníky u nás i v zahraničí.

Za zásadní **koncepční změny**, které by měly znamenat zlepšení situace ohrožených dětí a jejich rodin považujeme:

- prioritou veškeré činnosti v rámci SPOD: udržení dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí
- umístění dítěte mimo rodinu – dočasné řešení po dobu trvání krize v rodině
- vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny, intervence k sanaci rodinného prostředí
- umístění dítěte v pěstounské péči na přechodnou dobu
- dohody o výkonu pěstounské péče = odborné doprovázení pěstounské péče
- spolupráce pěstounů s rodiči umístěného dítěte a prohlubování sounáležitosti s rodinou dítěte (zakotveno také v novele zákona o výkonu ústavní výchovy).

Dohody o výkonu pěstounské péče = odborné doprovázení pěstounů

Odborné doprovázení vyžaduje:

- vysokou kvalifikaci pracovníků v roli klíčových pracovníků
- systematickou individuální odbornou práci s pěstouny, jejich rodinou a také s rodiči dítěte

- vysokou úroveň spolupráce týmu: OSPOD – doprovázející organizace – pěstouni – další odborníci
- specializované vzdělávání pracovníků a supervize
- metodické postupy (odborné pracoviště) a reflexe jejich použití v praxi

Orgán sociálně právní ochrany dětí – stále více řídicím pracovníkem případové práce s kontrolní kompetencí, přímá práce s pěstouny, dětmi a jejich rodiči je povinnost doprovázejících odborníků.

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Aktuální situace

V průběhu roku se zásadně změnila situace v počtu pěstounů na přechodnou dobu zařazených do evidence dobu a v počtu dětí, které byly do této formy pěstounské péče svěřeny. Na konci roku 2012 bylo v České republice jen něco málo přes desítku pěstounů, během letošního roku jsme se dostali na číslo převyšující sto.

- Pěstounská péče na přechodnou dobu počet pěstounů – osob v evidenci

k 31. 12. 2012	7
k 31. 12. 2013	115

- Počet dětí umístěných v PPPD v průběhu roku 2013
250 (převážně novorozenci a kojenci)

Zdroj: www.mpsv.cz

Co je ještě důležitější, je skutečnost, že prudce stoupl i počet dětí, zejména kojeneckého a batolecího věku, které byly do této formy umístěny a najít tak účinný způsob prevence poruch vztahové vazby v raném dětství.

Znamená to, že pěstounská péče na přechodnou dobu zaujala v systému péče o ohrožené děti důležité místo, vymezuje se svým účelem vůči ostatním tradičním typům péče a je nezbytné věnovat pozornost jejímu odbornému rozvoji a metodické podpoře.

V celém systému péče o ohrožené děti existují významné rozdíly mezi jednotlivými kraji České republiky, je to dáno jednak rozdílnou socioekonomickou situací, ale také prioritami vlastní koncepce každého kraje, kterou v systému přijal a systematicky rozvíjí.

Pěstouni na přechodnou dobu = profesionálové

Přijímáme-li tezi, že účelem pěstounské péče je služba dítěti, pak toto tvrzení platí v případě pěstounské péče na přechodnou dobu naprosto jednoznačně. Jsou to

a měli by to být profesionálové, kteří jsou pro svoji práci odpovídajícím způsobem kvalifikováni, mají vytvořeny podmínky pro péči, odborné zázemí a jsou za tuto činnost placeni.

To klade samozřejmě specifické nároky na schopnosti a dovednosti pěstounů, kteří tuto službu dítěti poskytují. Jedná se také o jejich rodinné příslušníky, jejichž životní podmínky jsou péčí o svěřené děti bezesporu ovlivněny. Dosavadní zkušenosti ukazují, že ministerstvo práce a sociálních věcí ve svých metodických pokynech dobře definovalo nároky na schopnosti a podmínky pěstounů, kteří tuto péči mohou vykonávat. Zvláštní pozornosti tady zasluhuje právě rodinný systém uchazečů, počet a zejména věk dětí, které v rodině vyrůstají. Řada zájemců o tento typ péče právě tyto podmínky nespĺňuje a je velmi obtížné mnohým z nich vysvětlit, jaká rizika odborníci v jejich rodinné situaci vnímají.

Odborná příprava pěstounů na přechodnou dobu

V souladu s příslušným ustanoveními zákona 359/99Sb. v platném znění je odborná příprava předepsána v minimálním rozsahu 72 hodin, naše praxe se ustálila na počtu 81–83 hodin podle individuálních potřeb uchazečů. Obecně se ve většině krajů usku- tečňuje příprava tak, že zájemci absolvují nejprve základní část společně zaměřenou na téma pěstounské péče obecně a návazně pak specializační část.

Program specializované části probíhá ve skupině (6–8 účastníků) a je zaměřen zejména na:

- pro jaké situace dětí a rodičů je pěstounská péče na přechodnou dobu určena
- přijímání dětí do péče – role jednotlivých subjektů
- spolupráce s rodiči umístěného dítěte a se širší rodinou
- zdravotní rizika v péči o novorozence a kojence
- proces návratu dítěte do rodiny nebo jeho přechod do jiného typu péče
- týmová spolupráce
- komunikační dovednosti
- ochrana osobních a citlivých údajů dítěte, jeho rodiny a osob, do jejichž péče je dítě následně
- svěřování
- předání dítěte, ukončení péče, reflexe průběhu péče,
- podmínky v rodině pěstouna, psychohygienu a odpočinek pěstouna.

V individuální číst přípravy se uchazeči s lektorem zaměřují zejména na své předpoklady pro výkon péče a na připravenost členů jejich rodiny.

Odborné doprovázení pěstounské péče na přechodnou dobu

Dohody o výkonu pěstounské péče = nezbytná podmínka pro profesionalizaci pěstounské péče, t. j. zajištění kvality poskytované péče a výkonu služby.

Vyžaduje:

- vysokou kvalifikaci pracovníků v roli klíčových pracovníků doprovázejících organizací
- systematickou individuální odbornou práci s pěstouny, jejich rodinou
- systematickou a odbornou práci s rodiči umístěného dítěte (OSPOD)
- vysokou úroveň spolupráce týmu: OSPOD – doprovázející organizace – pěstouni – další odborníci
- specializované vzdělávání pracovníků a supervize
- metodické postupy (odborné pracoviště) a reflexe jejich použití v praxi
- vysokou míru spolupráce:
 - Krajský úřad jako správce evidence osob
 - OSPOD umístěného dítěte a jeho rodičů
 - soud místně příslušný dítěti
 - doprovázející organizace pěstounů na přechodnou dobu
 - rodiče dítěte
 - při přechodu dítěte do dlouhodobé péče se připojují osvojitelé (vybírání z evidence KÚ), případně i jejich OSPOD pěstouni – dtto výše + doprovázející organizace
- intenzivní a systematickou individuální práci s pěstouny na přechodnou dobu s výrazným prvkem reflexe průběhu pobytu dítěte, prožívaných změn a dopadu do rodinného systému.

Rizika:

- nedostatečná kapacita místně dostupných kvalitních odborných služeb s kvalifikovanými klíčovými pracovníky – doprovázející organizace
- postup při přechodu dítěte do následné péče
- metodické postupy pro návrat dítěte do rodiny nebo přechodu dítěte do následné péče.

Živým a aktuálním tématem je stále spolupráce s rodiči umístěného dítěte. Aby pěstouni mohli spolupracovat s rodiči umístěného dítěte a prohlubovat jeho sounáležitost s vlastní rodinou, musí k tomu mít vytvořeny podmínky – to je úkol OSPOD a doprovázející organizace. To se týká zejména situací, kdy

I v některých případech, kdy matka uvažuje o souhlasu s osvojením narozeného dítěte, je třeba respektovat její přání mít informace o dítěti a místě jeho pobytu. V případech, kdy dítě přechází do dlouhodobé formy pěstounské péče je prostor pro práci s rodiči velký a je třeba rodiče připravit na tuto změnu a vytvořit podmínky pro udržení vztahů s jejich dítětem.

Nejedná se jen o poskytnutí prostoru a asistence u kontaktů – k těm pravděpodobně nebude následně ani docházet, pokud se pěstouni a rodiče stále budou poprvé

(a někdy taky naposled) scházet u soudu, pokud rodiče nebudou připravováni na přechod dítěte do pěstounské péče a nebudou vědět, kde jejich dítě bude a kdo se o něho bude starat. Také sociální práce s rodiči dítěte v průběhu umístění je stále jen výjimečnou a tím se také snižuje šance dítěte na udržení vrozených vztahů a porozumění své životní historii.

Vzdělávání pěstounů na přechodnou dobu

Jak praxe ukazuje, je třeba zajistit pěstounům na přechodnou dobu příležitost ke zvyšování dovedností a prohlubování znalostí v péči o svěřené dítě. To vyžaduje specializované vzdělávací programy a není dostatečným řešením skupinové vzdělávání s ostatními pěstouny a zejména pěstouny – příbuznými. Témata, která tyto skupiny zajímají a situace, které řeší, jsou zásadně odlišná.

Jednou z ověřených možností je skupinový program se vzdělávacími prvky, zaměřený na výměnu zkušeností reflexi konkrétních situací a diskusí k aktuálním tématům. Obvykle se skupina schází 1x za dva měsíce, počet účastníků 8–12 (z krajů Zlínského, Olomouckého a Jihomoravského), počet výukových hodin 4–6.

V průběhu vzdělávacího programu je zajištěno hlídání svěřených dětí, jedná se zejména o děti kojeneckého věku.

Možnosti, příležitosti, náměty k dalšímu rozvoji pěstounské péče na přechodnou dobu:

- zpracování závazného metodického postupu, při příchodu dítěte do
- PPPD a jeho návratu k rodičům a odchodu z PPPD do následné péče,
- vymezení rolí jednotlivých institucí a osob, včetně jejich zodpovědnosti za dodržení stanovených metodických postupů,
- zvyšování kvalifikace klíčových pracovníků při doprovázení PPPD,
- průběžná reflexe a aktualizace situace s ohledem na novelizaci právních předpisů – zejména nového občanského zákoníku
- postupná příprava na rozšiřování této formy i na další věkové kategorie dětí a životní situace rodin – dobrý nástroj – musíme se naučit s ním zacházet a využívat,
- rozšiřování forem a specializace odborné přípravy a vzdělávání pěstounů na přechodnou dobu, zavádění skupinové a individuální supervize,
- orgán sociálně právní ochrany dětí – stále více se stává řídicím prvkem v případové práci s kontrolní kompetencí, přímá práce s pěstouny, dětmi a jejich rodiči se přesouvá více do oblasti odborné spolupráce doprovázejících odborníků
- zpracování závazného metodického postupu při příchodu dítěte do PPPD a jeho odchodu z PPPD do následné péče
- vymezení rolí jednotlivých institucí a osob, včetně jejich zodpovědnosti za dodržení stanoveného postupu
- průběžná reflexe a aktualizace

- postupná příprava na rozšiřování této formy i na další věkové kategorie životní situace rodin – dobrý nástroj – „musíme se naučit s ním zacházet“
- prohloubení spolupráce jednotlivých prvků systému – Krajský úřad jako správce evidence osob – OSPOD umístěného dítěte a rodičů – soud místně příslušný dítěte – doprovázející organizace pěstounů na přechodnou dobu (při přechodu dítěte do dlouhodobé péče – osvojitelé (vybírání z evidence KÚ), jejich OSPOD nebo pěstouni – viz výše + doprovázející organizace

Koncepční změny a jejich zavádění do praxe ukázaly ještě více na problémy, se kterými se celý systém potýká již řadu let – zejména v oblasti personální, spočívající v počtu a kvalitaci pracovníků a v nedostatku odborných služeb – tedy nezbytných podmínek pro úspěch celého transformačního procesu.

Dá se říci, že řada těžkostí, se kterými se dnes potýkáme má své dlouhodobé příčiny, a projevuje se v nepřípravenosti systému na nové podmínky. Situace se však mění a jsou patrné první výsledky, velmi záleží na kvalitaci a angažovanosti pracovníků, kteří v systému pracují. Ostatně důkazem toho je, že se stále zřetelněji projevují rozdíly v úrovni péče o ohrožené děti v jednotlivých krajích i regionech – stejná legislativa, stejné finance – můžeme si položit otázku proč nejsou stejné také výsledky práce.

Nedirektivní psychoterapie hrou – možná forma podpory pro děti z pěstounských rodin

Martina Březinová, terapeutka Olomouc

Kateřina Plívová, terapeutka Praha

Když z něčeho uděláš hru, teprve pak to poznáš. (Autor neznámý)

Ve své praxi se setkáváme s dětmi, které se na čas nebo dlouhodobě ocitají mimo svou původní rodinu. Nedirektivní psychoterapie hrou (dále jen terapie hrou) může být pro tyto děti neutrálním a bezpečným prostorem, kde se mohou vyrovnávat se svou tíživou situací.

Vychází přitom ze skutečnosti, že hra je pro děti přirozenou a spontánní činností již od narození. Je pro děti základním komunikačním prostředkem, pomocí něhož reagují na svět a zpracovávají každodenní zážitky.

Význam hry pro dítě:

- navozuje radost, uspokojení,

- přináší uvolnění, načerpání nových sil,
- způsob sebevyjádření,
- učení, osvojování nových dovedností (motorických, interpersonálních, intrapersonálních),
- vyrovnávání se s novými i tíživými zážitky (zpracovávání aktuálních problémů, odreagování napětí, odžívání negativních emocí, vyrovnávání se s frustrací),
- plnění fantazijních přání a potřeb, které nejsou či nemohou být naplňovány v realitě,
- pomoc překonat události, které dítě neumí pochopit rozumem.

(Rezková, Kleinová, 2012, str. 6–7)

Pokud dítě prochází určitými těžkostmi, či pokud nejsou naplňovány jeho přirozené vývojové potřeby, projeví se to vždy ve způsobu jeho hry. Hra nám tak nabízí vzácnou možnost nahlédnout do prožívání dítěte, a tak více porozumět tomu, co se v něm odehrává (porozumět jeho projevům a potřebám).

Blízké osoby dítěte přirozeně vnímají, jakou zátěž pro děti případná krizová situace přináší. Často se potýkají s obavami o dítě. Vnímají svou nejistotou, jak s dítětem o bolestných pocitech, souvisejících například se ztrátou původního domova, hovořit. *Příklad: „Tuhle nakreslila srdíčko a do něj napsala: Maminko, mám tě moc ráda. Vůbec jsem nevěděla, co na to říct. Její máma se vždy na chvíli objeví a pak zas zmizí.”* To je zážitek, který motivoval pěstounku k přijetí nabídky nedirektivní terapie hrou pro svěžené dítě. V některých případech hledá okolí podporu pro dítě na základě doporučení odborníků nebo nařízení OSPOD.

Ne vždy je totiž zatížení na dítěti na první pohled patrné. *Příklad: Čtyřletá dívka o auto-nehodě, které byla přítomná a při které zemřeli její rodiče, vůbec nehovořila. Teta se strýcem hovořili o tom, že jim dívka připadá veselá a spokojená. Na nehodu si podle nich nepamatovala. Až v průběhu terapie hrou dívka začala opakovaně ve hře přehrávat situaci dopravní nehody a následného zásahu záchranné služby. Začal tak pro ni proces zpracovávání zážitku a vyrovnávání se se smrtí rodičů.*

Někdy se mohou pečující osoby obávat, že terapie hrou naruší jejich výlučný vztah s dítětem a rozkryjí se některé nepříznivé okolnosti v náhradní rodině, proto se terapii hrou brání. *Příklad: Pěstounka, která měla v péči chlapce, který byl v původní rodině velmi tvrdě fyzicky týraný, postupně nezvládala jeho péči a stále častěji volila rovněž fyzické tresty.*

S pečujícími osobami je proto nezbytné pravidelně hovořit.

Vždy před zahájením terapie s dítětem se tedy setkáváme s osobami primárně pečujícími o dítě. Hovoříme společně s nimi o dítěti, jeho životní situaci a o tom, jak se projevuje. Ptáme se na obavy pečovatelů a jejich očekávání od terapie hrou. Snažíme se jim přiblížit průběh terapie a zodpovědět otázky s ním spojené. Pečlivě zvažujeme, zda je pro dítě terapie hrou ve stávající situaci vhodná. Periodicky po třech až pěti setkáních iniciujeme setkání se zástupci dítěte. Zvažujeme účinek terapie a nabízíme náměty pro přístup pečovatelů k dítěti. Je to rovněž prostor dozvědět se o případných změnách v životě dítěte a jeho projevech.

Obecně je nedirektivní psychoterapie hrou vhodná u dětí:

- mezi třemi a dvanácti lety,
- které procházejí výraznými životními změnami jako je např. separace od původní rodiny,
- při celé škále obtíží: psychosomatické problémy, závažné či chronické onemocnění; nehoda, úmrtí významné osoby; poruchy spánku, enuréza či enkopréza; úzkostné a depresivní stavy; nadměrná uzavřenost, extrémní výkyvy nálad nebo výrazné agresivní projevy, sebepoškozování
- dříve vystavených fyzickému či psychickému týrání, sexuálnímu zneužívání, zanedbávání nebo šikaně,
- které trpí neadekvátním rodičovským přístupem, anebo rodičovským sporem.

(Rezková, Kleinová, 2012, str. 25)

Dítě většinou do terapie hrou vstupuje s otevřeností a plně projevuje své momentální vnitřní nastavení (obavy, nejistotu, nadšení, vztek atp.). Setkává se s terapeutem (terapeutkou), který jej přijímá takové, jaké je, a důvěřuje v jeho schopnost vyrovnat se s tíživou situací, která ho potkala. Dítě dostává nabídku: „Všechno je tady pro tebe a můžeš si zde hrát tak, jak budeš sám chtít.“ Navíc nezůstává s hračkami sám, terapeut plně vnímá hru dítěte, reflektuje pocity a projevy dítěte. Tím se dítě postupně učí rozumět tomu, co se v něm odehrává a učí se vyjadřovat vlastní prožitky. Odkrývá nové způsoby chování a učí se samostatně rozhodovat (Vymětal, Rezková, 2001, str. 160).

Příklad: Čtyřletý chlapec obkresluje svou dlaň pomocí fixů na papír. Po dokončení si prohlíží dlaně, na kterých zůstaly výrazné stopy po fixu. Propuká v usedavý pláč. Terapeut reaguje sdělením: „Máš strach, že to nepůjde dolů.“ Pojmenovává tak pocit, který v chlapci vnímá a který v tu chvíli chlapec nedokáže pojmenovat.

Nedirektivní psychoterapii hrou rozvinula americká psychologka Virginie Axlineová ve 40. letech 20. století. Vycházela z psychoterapeutického přístupu Carla Ransoma Rogerse, tzv. na člověka zaměřeného přístupu. Axlineová formulovala osm principů Nedirektivní psychoterapie hrou.

Nedirektivní herní terapeut:

- zaujímá k dítěti přátelský, vřelý vztah a přijímá dítě takové jaké je,
- vytváří schvalující a bezpečnou atmosféru, ve které je dítěti dovoleno vyjádřit volně své pocity,
- pokouší se rozpoznat pocity dítěte a reflektovat je takovým způsobem, aby se v nich lépe orientovalo a porozumělo vlastnímu chování,
- věří, že dítě je schopno samo se vyrovnat se svými těžkostmi a plně je respektuje,
- nesnaží se nijak ovlivnit jednání a projevy dítěte, nijak je neřídí, nevede a nemanipuluje,

- nepokouší se průběh terapie urychlit,
- určuje jen takové hranice, které jsou nutné pro zakotvení terapie v reálném světě (čas v herně je přesně vymezený; dítě nesmí ubližovat sobě, terapeutovi, ani ničit vybavení herny).

(Výmětal, Rezková, 2001, str. 163)

Terapeutických přístupů, využívajících hru, existuje více. V současné době však v České republice neexistuje žádný systematický psychotherapeutický výcvik zaměřený na nedirektivní psychoterapii hrou. Zájemci jsou odkázáni na příležitostné workshopy. Pro obě z nás bylo výchozím bodem pro vzdělání v oblasti nedirektivní psychoterapie hrou systematický výcvik v na člověka zaměřeném přístupu (PCA). Součástí výcviku bylo i základní seznámení se s aplikací PCA přístupu na práci s dětmi. Naše další vzdělávání spočívá v pravidelné supervizi u PhDr. Vlasty Rekové, dětské psycholožky, psychotherapeutky a supervizorky, která tento terapeutický přístup pro práci s dětmi do České republiky přinesla. Dále ve studiu odborné literatury a sdílení zkušeností s dalšími terapeutkami vycházejícími z tohoto směru.

Použitá literatura

- Rezková, V., Kleinová, G. K. (2012). Hra jako lék – Teorie a praxe nedirektivní psychoterapie hrou. Praha: Pražská pedagogicko-psychologická poradna.
- Výmětal, J., Rezková, V. (2001). Rogersovský přístup k dospělým a dětem. Praha: Portál.

My Backpack

**Tatána Šimečková, Gabriela Vykypělová, Jiří Kopřiva,
Triada – Poradenské centrum, Brno**

Úvod

Na workshopu byla představena metoda My Backpack. Jedná se o holandský projekt centra Groeikracht ve městě Delft. Centrum se zaměřuje na oblast duševního zdraví dětí a dospívajících. Koordinátorka projektu je Bep van Sloten, mezinárodní konzultantka a trenérka v oblasti náhradní rodinné péče. Výcviky a workshopy týkající se metody realizuje dětská psycholožka Rinske Mansens.

Metoda Mijn Backpack je v Holandsku od června 2014 akreditována institucí „the Professional register for Youth Protection professionals“ s ohodnocením 8. 1 bodů.

Do češtiny metodu přeložil a převedl tým odborníků poradenského centra TRIADA v Brně. TRIADA je také držitelem licence pro výcvik a školení metody My Backpack v České republice a na Slovensku.

Tým poradenského centra TRIADA pracuje pod supervizním vedením týmu Mijn Backpack z Holandska.

Co se děje s dítětem, které musí odejít ze své původní rodiny

Umístění dítěte mimo původní rodinu je významnou změnou v jeho životě a nežádka se jedná o zkušenost traumatickou. Důvodů je mnoho:

- Dítě ztrácí pocit kontroly (rozhodují druzí)
- Dítě ztrácí své nejdůležitější vztahové osoby
- Dítě prožívá mnoho pocitů, o kterých nemá s kým mluvit
- Dítě často situaci nerozumí
- Svět dítěte, lidé v něm i jeho vlastní prožívání ztrácí souvislosti

Dítě potřebuje události lépe porozumět a zpracovat ji, aby mohlo znovu začít rozumět samo sobě, svému příběhu a své minulosti i druhým lidem.

Aby mohlo dítě opět plně žít, potřebuje:

- opět začít rozumět lidem a událostem kolem a také samo sobě
- vědět, že máme zájem o jeho potřeby a názory („nápady“)
- vyzkoušet si opět cítit některé pocity
- zažít, že své pocity dokáže regulovat a tolerovat
- začít znovu vyprávět svůj životní příběh svými slovy a svým hlasem

Mnoho z toho ale dítě nedokáže samo a současná praxe nabízí jen málo metod pro takovou práci.

Proč vznikla metoda My Backpack a co je jejím cílem

Metoda My Backpack vznikla jako podpůrný nástroj pro práci v oblasti pěstounské péče. Metoda pomáhá sociálním pracovníkům, poručníkům a pěstounům mluvit s dětmi o těžkých tématech, jakými jsou například okolnosti a důvody jejich odchodu z původní rodiny do rodiny nové.

Metoda My Backpack pracuje s událostmi v průběhu přechodu dítěte z původní rodiny do pěstounské péče. Je vytvořena pro děti, které budou žít s pěstounskou rodinou. Metoda se nezabývá obdobím soužití s novou rodinou, ale zaměřuje se na důvody a okolnosti vlastního procesu přemístění dítěte. Dospělí s dětmi o těchto událostech jen zřídka skutečně mluví, a to je také důvod, proč jim děti často dobře nerozumí. Příběh My Backpack nabízí dětem strukturu, díky které mohou o svém příchodu do náhradní rodiny mluvit mnohem otevřeněji, a mohou tak i lépe přijmout a pochopit, proč se ocitli v pěstounské péči. Metoda pomáhá dospělým pochopit, jak děti události kolem přemístění prožívaly, potvrdit a přijmout jejich chování v té době a skutečně naslouchat jejich potřebám.

Je to metoda vyvinutá ve spolupráci s dětmi a pro děti, dětem i dospělým se líbí a mají z práce s ní radost.

Je to metoda, která zohledňuje vnímání a prožívání dětí a rozumí jim.

Základem práce s metodou je příběh káčátka, které musí odejít z původní rodiny do rodiny nové. Animovaný příběh, který dětem pomáhá káčátko a jeho situaci pochopit a vžít se do ní, začíná ve chvíli, kdy si káčátko balí batůžek a stěhuje se do domu, ve kterém bydlí pejskové. Každé dítě získává své vlastní káčátko, které se stává jeho kamarádem s vlastním jménem a příběhem. Při následné individuální práci s dítětem a interaktivním počítačovým programem dítě vytváří s pomocí dospělého **příběh o putování svého vlastního káčátka**. Program umožňuje příběh vytisknout do podoby knížky, kterou si dítě podle svých přání dále vybarvuje a dotváří. Knížka dítě doprovází jeho dalším životem a stává se významným, zároveň přímo dítětem vytvořeným, materiálem pro práci s jeho životním příběhem a jeho minulostí.

Pro koho je metoda My Backpack určená

Metoda je určená pro děti ve věku 4 – 12 let, samozřejmě s ohledem především na emoční a sociální zralost dítěte. Je to metoda určená pro děti, které zažily přemístění ze své původní rodiny, které jsou již ve své nové životní situaci stabilizované.

V čem je metoda My Backpack jedinečná

Metoda je jedinečná v tom, že je to samo dítě, které vytváří **svůj vlastní příběh** o umístění mimo původní rodinu. Metoda vede dítě ke **schopnosti mluvit o svých pocitech**, rozpoznávat je a rozumět jim. Takový přístup k dítěti a k práci s ním prohlubuje a obohacuje obraz dítěte o sobě samém a přispívá k rozvoji jeho sebedůvěry.

Metoda je také jedinečná v tom, že umožňuje dítěti **bezpečným a řízeným** způsobem znovu prožít traumatické zkušenosti, zvládnout je a uzdravit se.

Speciálně pro děti vyvinuté materiály a techniky My Backpack se líbí dětem i dospělým. Nadchnou je pro práci a zmírňují strach z tématu, které často vyvolává nejistoty či obavy na straně pěstounů a kterému se často jak děti, tak pěstouni právě kvůli nejistotám a strachu vyhýbají.

Metoda je bezpečná tím, že nabízí jasnou strukturu, dává dítěti možnost pracovat na příběhu káčátka a ne svém (dítě promítá svůj příběh do maňásků a může mluvit přímo „jím, maňáskem“). Také práce s počítačem umožňuje sedět vedle sebe, nikdo není výš ani níž a mizí zaběhnutá hierarchie dospělý – dítě. Při práci je možné zcela se vyhnout očnímu kontaktu s dítětem a předejít mnoha způsobům jeho případné retraumatizaci.

Je to metoda, v níž nás vede dítě – Provází nás příběhem káčátka, ve kterém může cokoli změnit, „vylepšit“, opravit... A provází nás také svými pocity a potřebami.

Materiály, s nimiž metoda My Backpack pracuje

Kromě již zmíněného maňáska pracuje metoda také s interaktivním počítačovým programem, knížkou o káčátku a také s emočními kartami, které umožňují další práci s emocemi dle potřeb dítěte.

Workshopy pro děti a setkání pro pěstouny

Práci s metodou lze zahájit individuálně, ale ještě vhodnější je zahájit práci společným setkáním pěstounů a workshopem pro děti.

Setkání s pěstouny je prostorem pro jejich doprovázení i vzdělávání. Je místem pro rozhovor s pěstouny o tom, jak a proč mluvit s dítětem i o citlivých tématech. O potřebě otevřenosti, zvědavosti a empatie v komunikaci s dítětem na místo obvyklé kontroly. Součástí setkání s pěstouny je také dokumentární film o traumatu a jeho důsledcích a o metodě My Backpack s prostorem pro diskuzi a sdílení zkušeností mezi pěstouny.

Workshop s dětmi pak formou hry představuje příběh káčátka, dává dětem základy práce s emocemi, využívá také hudebních nástrojů a různých neverbálních technik. Dítě se setkává s dalšími dětmi v podobné situaci, jako je samo, a poznává je. Děti se na workshopu seznámí také se svým vlastním káčátkem a dozvědí se všechno o tom, jak s ním budou dál pracovat.

Zkušenosti z práce s metodou My Backpack

V oblasti sociálně právní ochrany dětí v ČR umožňuje metoda sociálním pracovnícům i psychologům či klíčovými pracovníky v doprovázejících organizacích vytvořit zcela jedinečný vztah s dítětem a zapojit je do aktivního a tvořivého zpracování vlastního životního příběhu. Kromě toho nabízí metoda prostor pro další **komunikaci** s dítětem i pěstouny o **citlivých tématech** (rozhovor s dítětem jako zdroj informací pro vyhodnocování situace dítěte ...), mapování **aktuálních témat a potřeb dítěte** (to, co je pro něho aktuálně v popředí), další informace o tom, jak dítě rozumí svému životnímu příběhu, jak co pojmenovává a **na čem je potřeba dále pracovat**. Práce s metodou vnáší do kontaktu s dítětem a pěstouny **nová témata**, která by se v běžné exploraci neobjevila, často novým způsobem také témata týkající se původní rodiny dítěte. Metoda pomáhá **mapovat také vztahovou síť** dítěte a stanovit další témata pro práci s rodinou dítěte– pěstounskou i původní.

Výcviky v metodě My Backpack v České republice

Poradenské centrum TRIADA nabízí od roku 2015 dva typy vzdělávacích programů My Backpack akreditovaných MPSV.

Kurz My Backpack nabízí základy práce s metodou. Jedná se o 24 h základní vzdělávací program, který nabízí výcvik v metodě My Backpack a praktický nácvik práce se všemi materiály. Součástí kurzu je také jak teorie, tak praktický nácvik

komunikace s dítětem, úvod do problematiky vztahové vazby a přednášky na téma trauma v životě dítěte a jeho důsledky. Součástí kurzu je také sebezkušenost a supervize vlastní práce účastníků kurzu.

Na tento kurz navazuje 24h rozšiřující vzdělávací program určený absolventům úvodního kurzu. Rozšiřující kurz nabízí témata: práce s životním příběhem dítěte, diagnostické a terapeutické využití metody a podněty pro práci s IPOD, podněty pro další spolupráci s pěstouny dítěte a především další supervize a sdílení dobré praxe.

Rodičovská odpovědnost v pěstounské péči a v ústavní výchově

Martin Kornel, Právnická fakulta MU Brno

Rekodifikace občanského práva provedená novým občanským zákoníkem¹ (dále jen „NOZ“) se dotkla, mimo jiné, také oblasti rodičovských práv a povinností. Především tato práva precizněji rozvrstňuje. Právní úprava jednoznačněji identifikuje práva a povinnosti spojené s osobností dítěte (§ 856 NOZ), rodičovskou odpovědnost (§ 865 a násl. NOZ) a některá další práva mimo první dvě skupiny, například právo rodiče na výživu nebo vyživovací povinnost rodičů.

Do skupiny práv spojených s osobností dítěte patří například právo rodiče dát souhlas s osvojením dítěte (§ 809 a následující NOZ) nebo určit jméno dítěte (§ 860 a násl. NOZ).

Rodičovská odpovědnost je, jako institut zahrnující sumu základních práv a povinností rodiče k dítěti, nese s účinností od 1. 1. 2014 nové označení, neboť již nehovoříme o rodičovské zodpovědnosti, jako tomu bylo dle dřívější právní úpravy. K zásadním změnám však došlo i v obsahově rovině.

Rodičovská odpovědnost nyní výslovně zahrnuje práva a povinnosti spočívající v (a) péči o dítě, zahrnující zejména péči o zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, (b) v ochraně dítěte, (c) v udržování osobního styku s dítětem, (d) v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, (e) v určení místa jeho bydliště, (f) v jeho zastupování a (g) spravování jeho jmění.

Důležité je, že rozlišujeme mezi rodičovskou odpovědností a výkonem rodičovské odpovědnosti. Proto rodičovská odpovědnost zásadně náleží každému rodiči, bez ohledu na jeho věk, svéprávnost nebo jiné faktory (§ 865 NOZ). Rodič může samotnou rodičovskou odpovědnost k ne zcela svéprávnému nezletilému dítěti

¹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

pozbyt pouze soudním rozhodnutím o zbavení rodičovské odpovědnosti, případě zánikem statusového vztahu mezi rodičem a dítětem, například v důsledku osvojení nebo popření otcovství. Proto v situaci, kdy rodič z objektivních nebo subjektivních důvodů nemůže nebo nechce rodičovskou odpovědnost vykonávat, bude dotčen právě pouze její výkon a ne rodičovská odpovědnost samotná. Docházet tak bude k **pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti** ze zákona u rodiče nezletilého a ne zcela svéprávného nebo rodiče, jehož svéprávnost je v oblasti rodičovské odpovědnosti omezena (§ 868 NOZ). Pozastaven může být výkon rodičovské odpovědnosti také soudním rozhodnutím, pokud rodiči brání ve výkonu závažná překážka (§ 869 NOZ). V případě nikoliv řádného výkonu rodičovské odpovědnosti rodičem, soud výkon rodičovské odpovědnosti **omezí** (§ 870 NOZ), a to přesto, že zřejmě poněkud nekoncepčně právo umožňuje i omezení rodičovské odpovědnosti samotné (rovněž § 870 NOZ). V situacích, kdy soud do rodičovské odpovědnosti nebo jejího výkonu zasáhne rozhodnutím takovým způsobem, že žádnému z rodičů nebude náležet rodičovskou odpovědnost nebo její výkon v určitém rozsahu, bude nutné, v závislosti na konkrétní situaci, ustanovit poručníka nebo opatrovníka dítěte, který bude práva a povinnosti z rodičovské odpovědnosti vykonávat namísto rodičů.

V celé řadě případů bude výkon rodičovské odpovědnosti dotčen fakticky či zprostředkovaně soudním rozhodnutím v jiných věcech, například rozhodnutím o svěření dítěte do péče jednoho z rodičů pro dobu po rozvodu bude dotčen výkon rodičovské odpovědnosti druhého rodiče tak, že tento rodič bude fakticky omezen ve výkonu práva péče o dítě. Ke zprostředkovanému dotčení výkonu rodičovské odpovědnosti bude pravidelně docházet také tehdy, pokud je dítě rozhodnutím soudu svěřeno do pěstounské péče (§ 958 a násl. NOZ), péče jiné osoby (§ 953 a násl. NOZ) nebo ústavní výchovy (§ 971 NOZ).

Rodičovská odpovědnost a pěstounská péče

Skutečnost, že dítě bylo svěřeno soudním rozhodnutím do osobní pěstounské péče pěstouna, nemá za následek ztrátu rodičovské odpovědnosti rodiče. Rodič nadále zůstává nositelem rodičovské odpovědnosti, ta však je pěstounskou péčí dotčena. NOZ zřejmě poněkud nekoncepčně hovoří o tom, že rodič má vůči dítěti povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti, **s výjimkou práv a povinností**, které zákon stanoví pěstounovi, ledaže soud z důvodů hodných zvláštního zřetele rozhodne jinak (§ 960 odst. 2 NOZ). Text zákona je tedy postaven tak, jako by rodič svěřením dítěte do pěstounské péče některá práva ztrácel. Vhodnější by zřejmě bylo formulovat příslušné ustanovení tak, že je dotčen pouze výkon práv a povinností plynoucích z rodičovské odpovědnosti a nikoliv práva a povinnosti samotná. Praktický důsledek však bude v podstatě stejný, pěstoun některá práva a povinnosti, které standardně náleží rodiči, bude vykonávat namísto rodiče. Konkrétně bude pěstoun ve výchozí situaci, na základě zákona vykonávat (a) osobní péči o dítě (§ 966 odst. 1 NOZ), (b) výchovu

dítěte včetně rozhodování o výchovných otázkách v běžných záležitostech (§ 966 odst. 2 NOZ), (c) zastupování dítěte v běžných záležitostech (§ 966 odst. 2 NOZ), (d) správu jmění dítěte v běžných záležitostech (§ 966 odst. 2 NOZ). Tento zásah do rodičovských práv a povinností se právní úprava snaží kompenzovat uložením zákonné povinnosti pěstounovi udržovat, rozvíjet, a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči a dalšími příbuznými nebo blízkými osobami a umožnit styk, nestanoví-li soud jinak (§ 967 NOZ). V ostatních, shora neuvedených záležitostech, je rodič v zákonném režimu nadále osobou, které náleží výkon práv a povinností v rámci rodičovské odpovědnosti. Proto platí, že rodič je nadále osobou, která činí ve věci dítěte svěřeného do pěstounské péče rozhodnutí, která nejsou běžná. Například se jedná o volbu mateřské, základní nebo střední školy nebo rozhodování o zásazích do tělesné integrity dítěte (v mezích stanovených § 93 a násl. NOZ).¹

Soud však má možnost svým rozhodnutím práva a povinnosti pěstouna rozšířit (§ 966 odst. 2 NOZ) a tím fakticky dále omezit práva a povinnosti rodiče. Jedná se o možnost, kterou předchází právní úprava nepřipouštěla.

V oblasti zdravotní péče má pěstoun výslovně přiznána práva a povinnosti zákonného zástupce v rozsahu definovaném § 42 zákona č. 372/2011 Sb. o zdravotních službách. Pěstoun tak může být vyloučen z přítomnosti u vyšetření dítěte, pokud je podezření na zneužívání, týrání nebo ohrožení zdravého vývoje dítěte. Má právo být informován o hospitalizaci dítěte, použití omezovacích prostředků (např. kurtování, síťové lůžko, ochranná vesta). Rovněž může u hospitalizovaného dítěte pobývat. Žádný právní předpis nedefinuje, ve kterých záležitostech souhlas s poskytnutím konkrétní zdravotní služby může dát pěstoun, jako zákonný zástupce. S ohledem na princip ochrany rodičovství (čl. 32 Listiny základních práv a svobod) je nutné vycházet z toho, že v případě pochybností o tom, zda se jedná o běžnou záležitost, náleží právo udělit souhlas s poskytnutím zdravotní služby rodiči. Výjimku může založit soudní rozhodnutí podle zmíněného § 966 odst. 2 NOZ pro konkrétně vymezený okruh situací.

Pokud jde o cestovní doklady, část odborné literatury zastává zřejmě názor, že pěstoun může namísto rodiče udělit souhlas při podání žádosti o vydání cestovního dokladu dítěti ve smyslu zákona č. 329/1999 Sb., o cestovních dokladech.² Tento názor autor příspěvku nesdílí a domnívá se, že se jedná o nikoliv běžnou záležitost, a proto, není-li opačného rozhodnutí soudu, uděluje souhlas nadále rodič.

V případě **společné pěstounské péče manžely** vykonávají oba pěstouni práva a povinnosti společně. Je otázkou, jak postupovat, pokud se pěstouni na výkonu práv a povinností ve vztahu k dítěti neshodnou. Právní předpisy výslovně pravidla postupu v těchto situacích neupravují. Použití § 969 NOZ možné zřejmě není,

1 Hrušáková, M. Králíková, Z., Westphalová, L. a kol. Obanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1288.

2 Tamtéž, s. 1289

neboť ten upravuje pouze situaci podstatné změny poměrů a neshodu mezi pěstounem a rodiči, nikoliv neshodu mezi pěstouny navzájem. Autor tohoto příspěvku se přiklání k podpůrnému použití zvláštních ustanovení o rodičovské odpovědnosti (§ 875 a násl. NOZ), neboť pěstouni fakticky rodičovskou odpovědnost vykonávají. Platilo by tedy, že v záležitostech, které nesnesou odkladu, může rozhodnout i jeden z pěstounů sám, avšak je povinen druhého pěstouna o této věci informovat (§ 876 odst. 2 NOZ). V případě neshody na významné záležitosti, by pak na návrh některého z pěstounů rozhodoval soud.

Shora uvedená pravidla platí také pro postavení rodičů, pěstounů a dítěte **v pěstounské péči na přechodnou dobu** (§ 958 NOZ), neboť i tato forma péče je pěstounskou péčí a je nutné proto použít pravidla pro pěstounskou péči stanovená.

Zájemce o pěstounskou péči, kterému bylo dítě svěřeno do **předpěstounské péče**, má co do práv a povinností k dítěti obdobné postavení jako pěstoun (§ 966 odst. 3 NOZ).

Rodičovská odpovědnost a ústavní výchova

Ustanovení NOZ upravující ústavní výchovu (§ 971 NOZ) výslovně neupravují dopad ústavní výchovy na rodičovskou odpovědnost. Nařízení ústavní výchovy dítěte samo o sobě nemá za následek ztrátu rodičovské odpovědnosti rodiče. Proto platí, že rodičovská odpovědnost je dotčena takovým ustanovením opět fakticky, pokud tedy soud nepřijme rozhodnutí, kterým by do rodičovské odpovědnosti nebo jejího výkonu přímo zasáhl (zavil, omezil, pozastavil) způsobem uvedeným ve výroku příslušného rozhodnutí.

Faktický bude svěřením dítěte do ústavní výchovy zasaženo zejména do práva a povinnosti rodiče o dítě osobně pečovat a dítě vychovávat, neboť osobní péči prakticky zcela a výchovu téměř úplně převezme zařízení ústavní výchovy.

Mimoto se však práva a povinnosti rodiče plynoucích z rodičovské odpovědnosti dotýká také zvláštní předpis, zákon č. 109/2002 Sb., o ústavní nebo ochranné výchově.³ Zákon však vymezuje zejména postavení zákonných zástupců co do jejich práv a povinnosti ve vztahu k zařízení, kde je ústavní výchova vykonávána.

Závěrem

Nová právní úprava rodičovské odpovědnosti obsažená v NOZ, přestože trpí některými nedostatky, je krokem správným směrem. Vymezuje konkrétnější práva a povinnosti rodičů a odstraňuje některé dosavadní výkladové problémy v této oblasti. Za vhodné lze označit také možnost soudu v rámci pěstounské péče upravit práva a povinnosti pěstouna odlišně od zákonného režimu, nicméně využití této možnosti by mělo být spíše důkladně odůvodněnou výjimkou, než pravidlem.

³ Tamtéž, s. 1302 a násl. □

Práva dítěte v soudním řízení

Radovan Dávid, Právnická fakulta MU Brno

S problematikou ochrany práv dítěte je nerozlučně spjat také proces, v jehož rámci dochází k rozhodování soudu. Aby mohla hmotněprávní úprava nabýt rozměrů skutečného řádného zajištění nejlepšího zájmu dítěte, musí být zakotvena rovněž odpovídající úprava procesní. Lze dokonce konstatovat, že civilní proces by měl být zakotven mnohem přesněji a podrobněji.

K 1. lednu 2014 nabyl účinnosti zákon č. 89/2012 Sb., (nový) občanský zákoník, který zcela podstatným způsobem zasáhl do dosavadní právní úpravy rodinněprávních poměrů a nahradil úpravu z roku 1963, resp. z roku 1964. Nejpodstatnější změnou bylo zrušení zákona č. 94/1963, o rodině, a jeho nahrazení novou úpravou zakotvenou ve druhé části občanského zákoníku. Sami zákonodárci však v důvodové zprávě uvádějí, že změna hmotněprávní úpravy nemůže nabýt konkrétnějších rozměrů bez adekvátní změny v úpravě procesní.¹ Proto ke stejnému datu nabyl účinnosti rovněž zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Zákon o zvláštních řízeních soudních

Úprava občanského (civilního) soudního řízení má tendenci se postupně navracet k tradiční prvorepublikové koncepci, která byla typická rozlišováním řízení sporného a nesporného, čemuž odpovídalo i rozdělení procesní právní úpravy do dvou samostatných právních předpisů.² Stejným směrem se vydal i český civilní proces po 1. lednu 2014.

Zákon o zvláštních řízeních soudních je koncipován nikoliv jako obecný, nýbrž jako zvláštní procesní předpis. Lze konstatovat, že upravuje pouze odlišnosti od obecné právní úpravy zakotvené v zákoně č. 99/1963 Sb., občanském soudním řádu, ve znění pozdějších předpisů. To ostatně vyplývá i z ustanovení § 1 odst. 2 a 3, podle nichž se v případě absence speciální úpravy subsidiárně aplikuje právě občanský soudní řád.

Řízení upravená zákonem o zvláštních řízeních soudních

Jak již bylo naznačeno, právní úprava se vyznačuje značnou tendencí přísnějšího rozlišování řízení sporných a nesporných. Tomu odpovídaly i přípravné práce na tvorbě nové právní úpravy, která předpokládala, že zákon o zvláštních řízeních soudních bude dopadat pouze na řízení nesporné povahy. Vzhledem k tomu, že do připravovaného předpisu byla začleněna téměř všechna řízení ve věcech rodinného práva, došlo i k dalším změnám. Z režimu občanského soudního řádu byla vyňata

1 Srov. důvodovou zprávu k zákonu č. 89/2012 Sb., občanskému zákoníku.

2 Srov. zákon č. 100/1931 Sb., o základních ustanoveních soudního řízení nesporného.

i jiná, tradičně sporná, řízení rodinněprávního charakteru. Jedná se zejména o řízení o rozvodu manželství a řízení o určení a popření otcovství. Z uvedeného je rovněž zřejmé, proč zmíněný právní předpis nenese název zákon o nesporných soudních řízeních, nýbrž zákon o zvláštních řízeních soudních.

Za účinnosti nové právní úpravy je tak nutno přísně rozlišovat, zda konkrétní soudní řízení spadá pouze do režimu občanského soudního řádu, či na něj dopadají rovněž některá speciální ustanovení zákona o zvláštních řízeních soudních se subsidiárním užitím občanského soudního řádu.

Jednoznačným vodítkem pro zodpovězení zmíněné otázky je nikoliv koncepční odlišení řízení sporného a nesporného, nýbrž právě ustanovení § 1 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních, dle něžž platí, že podle tohoto zákona projednávají a rozhodují soudy právní věci stanovené v tomto zákoně. Tyto právní věci jsou pak vypočteny v § 2. Jedná se o výčet taxativní, není tedy možné zákon o zvláštních řízeních soudních aplikovat na řízení o jiných věcech. V těchto ostatních řízeních pak dochází výlučně k aplikaci pouze občanského soudního řádu. Ve věcech rodinného práva se jedná např. o řízení o uložení vyživovací povinnosti (vyjma výživného pro nezletilé dítě) či řízení ve věcech manželského majtkového práva.

Obecná a zvláštní část zákona o zvláštních řízeních soudních

Zákon o zvláštních řízeních soudních se jako procesní předpis vyznačuje netypickým vnitřním členěním na obecnou a zvláštní část. V obecné části jsou tak upravena pravidla, která jsou společná všem zvláštním řízením ve věcech uvedených v § 2, zvláštní část se naopak věnuje již konkrétním věcem. Jedná se např. o vymezení věcné a místní příslušnosti, druhy soudního rozhodnutí, rozhodování o nákladech řízení nebo o zvláštní pravidla pro užití opravných prostředků. Na tomto přístupu nelze obecně spatřovat žádné nedostatky. Samotný obsah zákona však naznačuje, že se nejedná o vhodné řešení, neboť speciální úprava každého zvláštního řízení obsahuje z těchto obecných pravidel výjimky. Typickým příkladem je např. obecná úprava místní příslušnosti, z níž je v textu zvláštní části učiněno přes 30 výjimek.

Dalším, a to již zcela praktickým, dopadem uvedeného vnitřního členění je jistý aplikační chaos, kdy adresát normy je vystaven až trojitě subsidiaritě právní úpravy.³

Při aplikaci je tak nutno v prvé řadě zkoumat, zda na konkrétní soudní řízení dopadá zákon o zvláštních řízeních soudních či nikoliv. Pokud je odpověď na tuto otázku kladná, je nutno nejdříve vycházet ze zvláštní části zákona. Tato ustanovení mají absolutní přednost. Pokud zvláštní část o některých otázkách mlčí, přechází pozornost na obecná ustanovení zákona. Vedle toho je však nutno mít na paměti rovněž ustanovení občanského soudního řádu, který se aplikuje subsidiárně.⁴ Lze

3 Srov. Winterová, A., Macková, A. a kol. Civilní právo procesní. 7. Vyd. Praha: Linde, 2014.

4 Jde-li např. o předběžné opatření ve věci péče o nezletilé dítě, je nutno vycházet z § 452 a násl. zákona o zvláštních řízeních soudních,

tedy konstatovat, že právní úprava se stala značně nepřehlednou a zejména pro neprávnický může představovat určité obtíže.

Rozlišení sporného a nesporného řízení

Zákon o zvláštích řízeních sporných upravuje v převážné míře řízení nesporné. To lze od sporného řízení odlišit v několika významných bodech. Ač téměř z každého odlišení existuje výjimka, jedná se o vymezení alespoň obecné, které je významným interpretačním vodítkem.

- a) Podstata věci – Zcela rozhodujícím pro odlišení sporného a nesporného řízení je posouzení, zda se v řízení rozhoduje o konfliktu dvou soupeřících stran, či zda je předmětem řízení vyřešení jiné právní otázky.
- b) Dispoziční zásada a zásada oficiality – Pro řízení sporné je typické, že jej lze zahájit pouze na návrh některého z účastníků (dispoziční zásada), zatímco v převážně většině nesporných řízení může dojít k zahájení i z úřední moci soudu, tedy bez návrhu (zásada oficiality, § 13 odst. 1 zákona o zvláštích řízeních soudních).
- c) Vymezení účastníků – Jak již bylo naznačeno, účastníci ve sporném řízení představují dvě strany, žalobce a žalovaného, kteří se snaží dosáhnout úspěchu ve věci, a proto uplatňují protichůdné zájmy. V nesporném řízení je naopak účastníkem navrhovatel a dále ti, o jejichž právech a povinnostech se jedná, popř. ti, o nichž to stanoví zákon (srov. § 6 zákona o zvláštích řízeních soudních).
- d) Projednávací a vyšetřovací zásada – Ve sporném řízení soud vychází ze zjištěného skutkového stavu, který vychází z důkazních návrhů stran a jejich tvrzení. S tím je spojena rovněž konstrukce tzv. procesních břemen. V nesporném řízení leží odpovědnost za úplné zjištění skutkového stavu na soudu, proto je jeho povinností provést i důkazy, které účastníci přímo nenavrhovali (srov. § 21 zákona o zvláštích řízeních soudních).
- e) Druh soudního rozhodnutí – Pro řízení sporné je typické meritorní rozhodování rozsudkem, zatímco v nesporném řízení je obecným pravidlem rozhodování usnesením (§ 25 odst. 1 zákona o zvláštích řízeních soudních). Souvislost s rozhodováním má rovněž uložení povinnost nahradit náklady řízení. Vzhledem k tomu, že v nesporném řízení nejde o vyřešení konfliktu dvou soupeřících stran, nelze obecně vycházet ze zásady úspěchu ve věci. Proto v nesporném řízení dochází k obecnému uplatnění pravidla, že každý účastník si nese své náklady sám. Jejich náhradu lze přiznat pouze tehdy, odůvodňují-li to okolnosti případu, nebo pokud šlo o svévolné a zjevně bezúspěšné uplatňování práva. (§ 23 a 24 zákona o zvláštích řízeních soudních).
- f) Odlišnosti v opravných prostředcích – V rámci úpravy opravných prostředků v nesporných řízeních lze nalézt řadu odlišností. V rovině řízení odvolacího se

dále z § 12 zákona o zvláštích řízeních soudních a rovněž z § 74 a násl. občanského soudního řádu.

uplatňuje tzv. úplná apelace, kdy účastníci jsou oprávněni uplatňovat nové důkazy a nové skutečnosti (srov. § 28 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních).¹

Procesní subjektivita nezletilého dítěte

Jednou z nejvýznamnějších otázek, která souvisí s ochranou práv dítěte v soudním řízení, je vymezení procesní subjektivity. Ta sestává ze způsobilosti být účastníkem řízení a způsobilosti procesní.

Způsobilost být účastníkem řízení je pasivní složkou subjektivity a představuje schopnost být nositelem procesních práv a procesních povinností. Konkrétně vyplývá z ustanovení § 19 občanského soudního řádu, podle nějž platí, že způsobilost být účastníkem řízení má ten, kdo má právní osobnost, jinak jen ten, komu ji zákon přiznává. Právní osobnost se podle § 23 občanského zákoníku nabyvá narozením a zaniká smrtí, podle § 25 ji má rovněž počaté dítě za splnění podmínky, že se narodí živé a že tato subjektivita vyhovuje jeho zájmům. Proto lze učinit závěr, že způsobilost být účastníkem řízení má každý od svého narození až do své smrti a podmíněně rovněž *nasciturus*.

Vymezení procesní způsobilosti je mnohem komplikovanější. V prvé řadě je však nutno uvést, že procesní způsobilost je aktivní složkou subjektivity a představuje schopnost svými vlastními procesními úkony na sebe brát procesní práva a procesní povinnosti. Zjednodušeně se jedná o schopnost vystupovat v soudním řízení bez nutnosti zastoupení.

Podle § 20 odst. 1 občanského soudního řádu platí, že každý může před soudem jako účastník samostatně právně jednat v tom rozsahu, v jakém je svéprávný. Jde tedy o návaznost procesní způsobilosti na svéprávnost, v žádném případě však nelze tyto pojmy zaměňovat. Svěprávnost je totiž institutem práva hmotného, zatímco způsobilost procesní je institutem práva procesního. Z uvedeného je naopak zřejmé, že v těch věcech, v nichž je osoba hmotněprávně svéprávná, může i sama vystupovat v soudním řízení. U osob zletilých, které již jsou plně svéprávné (ledaže by byly ve svéprávnosti omezeny soudním rozhodnutím), tak platí, že jsou i plně procesně způsobilé. Komplikace však nastávají při vymezení procesní způsobilosti u nezletilých dětí.

První zkoumanou otázkou je posouzení, zda nezletilé dítě, o němž se řízení vede, je plně svéprávné či nikoliv. Podle § 30 odst. 2 občanského zákoníku platí, že před nabytím zletilosti se plně svéprávnosti nabyvá přiznáním svéprávnosti, nebo uzavřením manželství. Pokud je tedy nezletilý plně svéprávný, má rovněž plnou procesní způsobilost. Pokud však nezletilý není plně svéprávný, posuzuje se jeho svéprávnost individuálně, a to podle jeho rozumové a volní vyspělosti a podle věku. Pouze v těch věcech, v nichž je nezletilý svéprávný, je i procesně způsobilý. Ve všech ostatních věcech musí být v řízení zastoupen svým zákonným zástupcem. Vzhledem k tomu,

¹ Více v Králíčková, Z. Rodinné právo. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014.

že procesní úkony jsou mnohem složitější než hmotněprávní jednání, je možností soudu (vyžadují-li to okolnosti případu), aby podle § 23 občanského soudního řádu rozhodl, že fyzická osoba, která není plně svéprávná, musí být v řízení zastoupena svým zákonným zástupcem nebo opatrovníkem, i když jde o věc, v níž by jinak mohla jednat samostatně.

Závěr

Zákon o zvláštních řízeních soudních představuje nejvýznamnější zásah do procesní úpravy soudního řízení za poslední desetiletí. Jeho velkou nevýhodou však je značná nepřehlednost, obsahová nevyváženost a místy i vnitřní logické rozpory. Domnívám se, že se nejedná o předpis, který by přínosným způsobem doplnil rekonstruovanou úpravu, naopak nastolil množství dalších otázek, na něž se odpovědi budou hledat několik let. Doporučením pro zákonodárce je, aby při novelizačních snahách zohlednil zejména praktické požadavky dotčených subjektů.

Baby boxy

Petr Sedlák, Krajský soud Brno

Ve vztahu k osvojení je v případě baby-boxů zásadní zhodnocení toho, zda je k osvojení třeba souhlas rodiče. Jakkoliv se tato otázka může zdát absurdní, neboť v důsledku odložení dítěte do baby-boxu (samozřejmě bez dokladů) nejsou rodiče jednak známi a jednak není vůbec jisté, jestli má dítě pouze matku, nebo zda bylo určeno k dítěti i otcovství (bez ohledu na to, podle které domněnky). V případě baby-boxů existují v zásadě tři základní situace. V prvním případě se jedná o „domácí“ porod, tedy porod, po kterém nebylo dítě registrováno, a dítě je vkládáno do baby-boxu bez jakékoliv identifikace umožňující určení osoby, která dítě do baby-boxu vložila. V druhém případě se jedná o případy, kdy bylo dítě porozeno v zdravotnickém zařízení, po porodu registrováno a posléze vloženo do baby-boxu tak, že opět není možná identifikace rodičů odloženého dítěte. Ve třetím případě je do baby-boxu vloženo dítě tak, že je umožněna identifikace rodiče (rodičů), bez ohledu na to, zda se jednalo o „domácí“ porod nebo porod ve zdravotnickém zařízení. V prvním případě došlo k určení mateřství porodem, ale nedošlo k registraci. V druhém případě došlo jak k určení mateřství, tak k registraci.

Pro osvojení je však situace shodná. V obou případech se mi deus ex machina objeví dítě a není známo, kdo jsou jeho rodiče. Doc. Zuklínová¹ ve vztahu k před-

¹ Zuklínová, M.: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek, na http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/obcanske-pravo/art_3773/n nekolik-poznamek-k-pravnim-otazkam-okolo-tzv-baby-schranek.aspx

cházející právní úpravě dovozovala, že i v případě dětí z baby-boxu je nutný buď souhlas rodiče k osvojení, nebo rozhodnutí o tom, že rodiče dítěte o něj nemají zájem.

Vedle toho doc. Králíčková uvádí, že v případě anonymního porodu (v situacích, kdy matka není známa, z důvodu např. že dítě bylo odloženo, zanecháno ve zdravotnickém zařízení matkou, která předložila doklady, o nichž bylo následně zjištěno, že jsou falešné, nebo nesdělila-li matka nic ohledně své totožnosti), pokud je šetření policie ve věci totožnosti matky novorozence bezvýsledné, odložené, resp. nalezené děti mají status nalezence, tedy nemají právně matku, otce, rodinu². Případný spor o mateřství by musel být řešen v rámci řízení o určení mateřství. Důsledek závěru o nalezcenci je nutně ten, že se jedná o dítě bez určených rodičů, a pak není nikdo, kdo by mohl dát souhlas s osvojením, resp. není nikdo, o jehož právu souhlasit s osvojením by mohlo být rozhodováno.

Obě koncepce mají zásadní dopady do případného soudního řízení. V případě baby-boxů nelze izolovaně vycházet z hmotněprávního posouzení vzniku právního vztahu mezi dítětem a matkou. Procesní rovina ve vztahu k osvojení je stejně významná. Představa, že bude možno vést řízení s neznámými rodiči, je velmi iluzorní. V případě procesního práva známe toliko řízení proti neznámému dědici, jako jediné, výjimečné řízení proti neznámé osobě. V případě řízení o tom, zda je nebo není třeba souhlas rodiče k osvojení, nelze, podle mého názoru, ani analogicky postupovat podle úpravy neznámého dědice. Primárně bude vždy nutné vyřešit jméno, příjmení a datum narození odloženého dítěte. Následně, pokud bychom přistoupili k řízení o tom, zda je nebo není třeba k osvojení souhlasu rodiče dítěte, narazíme na zkoumání podmínek řízení, tedy mimo jiné na zkoumání toho, kdo je účastníkem řízení. Účastníky řízení jsou podle ustanovení § 431 osvojenec (odložené dítě), jeho zákonný zástupce a rodiče dítěte. Aby mohlo řízení proběhnout, musí být najisto postaveno, kdo je účastníkem řízení, tedy kdo je zákonným zástupcem dítěte, kdo jsou jeho rodiče, zda mají procesní způsobilost, zda vůbec bylo určeno rodičovství, příp. zda rodiče žijí nebo zda zemřeli. Jakkoliv je totiž zřejmé, že někdo, s pravděpodobností hraničící s jistotou žena, dítě porodil, tak je v případě odložení dítěte do baby-boxu pravidlem, že nevím, kdo je ona žena, která dítě porodila. Tím méně vím, zda tato žena je dostatečně svéprávná k poskytnutí souhlasu s osvojením. Tím méně vím, zda tato žena může být účastníkem řízení o tom, zda je nebo není k osvojení třeba jejího souhlasu. A už vůbec samozřejmě nevím, zda tato žena v době případného zahájení řízení žije, příp. zda žije v průběhu řízení. Ve vztahu k případnému otci je situace násobně složitější, neboť v jeho případě vůbec nevím, zda bylo otcovství určeno, tedy zda zde vůbec je (byl) otec, o jehož právu souhlasit s osvojením mám v řízení rozhodovat. Dovožovat existenci otce z důvodu „jistoty“

2 Králíčková Z in Hrušáková, M., Králíčková, Z., Westphalová, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2014

je nesmyslné, neboť nemohu rozhodovat o právech, která fiktivní osoba logicky mít nemůže. Navíc by mohlo dojít k absurdní situaci, kdy by o právech hypotetického otce bylo rozhodnuto ještě dříve, než vůbec dojde k určení otcovství. Samozřejmě i při akceptaci hypotetického otce zůstává v platnosti to samé, co bylo shora uvedeno ve vztahu k matce. Tedy nevím, zda tato osoba je dostatečně svéprávná k poskytnutí souhlasu s osvojením, nevím, zda může být účastníkem řízení o tom, zda je nebo není k osvojení třeba jejího souhlasu, a už vůbec samozřejmě nevím, zda v době případného zahájení řízení žije, příp. zda žije v průběhu řízení. Při těchto úvahách nemohu dospět k jinému závěru, než že po procesní stránce nelze řízení o tom, zda je nebo není k osvojení třeba souhlasu rodiče, dokončit, neboť nebudu mít za prokázané naplnění podmínek řízení.

Zároveň si dovoluji označit závěr doc. Zuklínové¹ o ustanovení opatrovníka odloženému dítěti (namísto poručníka) za obdobně problematický, jako vedení řízení o tom, zda je nebo není k osvojení třeba souhlasu rodiče. Stanovení opatrovníka vychází nutně ze závěru, že existuje rodič, který je nositelem rodičovské odpovědnosti a který je navíc nadán právem ji vykonávat, tedy není jeho rodičovská odpovědnost ex lege pozastavena. V případě dítěte odloženého do baby-boxu však vůbec nevím, zda dítě neodložila nezletilá matka, která není plně svéprávná. Pak by totiž dítě mělo mít poručníka bez ohledu na to, že zde existuje matka, s ohledem na pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti. Opět je nutné konstatovat, že vůbec nelze mít za najisto postavené, že matka dítěte žije, resp. nelze mít za prokázané, kdo jsou rodiče a zda žijí. Přitom závěr o ustanovení opatrovníka lze bez výhrad přijmout pouze a jedině za situace, kdy víme, že zde je osoba, která může realizovat rodičovskou odpovědnost.

Celkově považuji závěr o nutnosti postupovat v případě dítěte odloženého do baby-boxu tak, jako by zde existovali rodiče, nebo nejméně matka dítěte, kteří jsou nositelé i vykonavatelé rodičovské odpovědnosti, za extrémně problematický a s ohledem na procesní souvislosti, podle mého názoru, vedoucí k nemožnosti osvojit odložené dítě. Rozhodnutí o tom, zda je nebo není třeba k osvojení souhlasu rodiče, je v zásadě vyloučeno pro nedostatek podmínek řízení. Přímá realizace práva souhlasit s osvojením bude vždy nutně narážet na skutečnost, že se rodič sice může dostavit s rodným listem k soudu a realizovat své právo, nicméně jen obtížně bude možné ztotožnit odložené dítě s tím, ke kterému byl souhlas prohlášen. Naopak, když by nejprve chtěl rodič ztotožnit odložené dítě, bude na soudu, zda tak učiní pouze na základě prohlášení rodiče nebo bude vyžadovat řízení o určení otcovství.

Na základě uvedených úvah se kloním k závěru, že k dítěti odloženému do baby-boxu by mělo být přistupováno jako k dítěti, ke kterému nebylo určeno rodičovství,

¹ Zuklínová, M.: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránky, na http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/obcanske-pravo/art_3773/nekolik-poznamek-k-pravnim-otazkam-okolo-tzv-baby-schraneek.aspx

jak na to pamatuje ustanovení § 818 odst. 2, tedy jako k nalezení. Dítěti by měl být jmenován poručník, který následně dá souhlas s osvojením. Pokud se do právní moci rozhodnutí o osvojení přihlásí rodiče dítěte, pak jak v případě otce, tak v případě matky (per analogiam) bude třeba postupovat ve smyslu ustanovení § 830 OZ. V případě, že se bude matka nebo otec domáhat určení rodičovství poté, co bude rozhodnuto o osvojení, bude možné o jejich rodičovství rozhodnout do doby, že bude osvojení přeměněno na nezrušitelné.

Vybrané výsledky výzkumu zaměřeného na formy náhradní rodinné péče v Moravskoslezském kraji

**Monika Chrenková, Kateřina Cilečková, Aneta Hašková,
FSS Ostravská univerzita v Ostravě**

Úvod

V současné době prochází významnými změnami systém péče o ohrožené děti, ať už z hlediska institucionálního, tak legislativního. Na jednu z dílčích oblastí probíhajících změn se zaměřují výzkumné aktivity realizované v rámci studentské grantové soutěže nesoucí název *Faktory ovlivňující formu náhradní rodinné péče*. Hlavním tématem našeho výzkumu je náhradní rodinná péče, kterou ovlivňuje mnoho faktorů. V České republice rozlišujeme různé formy náhradní rodinné péče, do níž jsou umísťovány děti z rozličných důvodů, neznáme však přesné souvislosti tohoto umístování. Cílem našeho výzkumu je tedy zjistit, které faktory ovlivňují návrh rozhodnutí o formě umístění dítěte do náhradní rodinné péče. Předložený příspěvek prezentuje dílčí vybrané výsledky realizovaného výzkumu v Moravskoslezském kraji.

Teoretická východiska

Zákonnou úpravu náhradní rodinné péče najdeme v zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který nahradil zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. V obou právních předpisech jsou a byla uvedena kritéria pro umístění do konkrétního typu péče, ta by ovšem v každém konkrétním případě měla být posuzována ve spojení s nejlepším zájmem dítěte, jakožto primární zásady pro každé rozhodnutí ve věci nezletilého. Každé soudní rozhodnutí se řídí i osobní aktuální situací dítěte a rozhodnutí soudu tedy nelze předvídat. V rámci našeho výzkumu využíváme zákonné rozlišení forem náhradní rodinné péče dle občanského zákoníku (z. č. 89/2012 Sb.) a zákona o sociálně-právní ochraně dětí (z. č. 359/1999 Sb.), a to na *péči jiné osoby, pěstounskou péči a poručenství s péčí*. Dále

pracujeme s pojmy, jako jsou *zprostředkovaná*¹ a *nezprostředkovaná péče*², tedy péče, kdy je dítě svěřeno do péče cizí osoby nebo do péče osoby příbuzné či blízké.

Pro účely našeho výzkumu rozlišujeme faktory vycházející ze *situace dítěte a jeho původní rodiny, náhradní rodiny* a dále faktory *legislativního rámce*. Mezi faktory vycházející ze *situace dítěte a jeho původní rodiny* řadíme osobní, rodinnou, zdravotní a psychologickou anamnézu dítěte (např. věk a pohlaví dítěte, jeho zdravotní stav, úroveň jeho tělesného a duševního vývoje, rodinnou konstelaci) a socio-ekonomickou situaci původní rodiny (např. zaměstnání, vzdělání, materiální zabezpečení). Při výběrů faktorů jsme vycházeli z vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, konkrétně z §1 zaměření a rozsah vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny.

Do faktorů vycházejících ze *situace náhradní rodiny* řadíme osobní, rodinnou, zdravotní a psychologickou anamnézu „náhradní rodiny“ a jejich členů a sociálně ekonomické zázemí „náhradní rodiny“. Zároveň se zaměřujeme také na faktory vycházející z *legislativního rámce*, analyzujeme legislativní rámec náhradní rodinné péče, a to v období před rozsáhlou novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí, tedy do konce roku 2012. Změny právní úpravy, které přinesla účinnost novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1. ledna 2013 a nová právní úprava, obsažená v novém občanském zákoníku účinném od 1. ledna 2014, jsou rovněž obsahem legislativní části.

Metodologie výzkumu

Hlavním cílem kvantitativně pojatého výzkumu (Disman, 2002), je zjistit, které faktory ovlivňují návrh rozhodnutí o formě umístění dítěte do náhradní rodinné péče.

Teoretická hypotéza výzkumu zní: Mezi formou náhradní rodinné péče a faktory vycházející ze situace dítěte a faktory vycházející ze situace náhradní rodiny existuje závislost.

Základní soubor výzkumu tvoří děti svěřené do jedné z forem NRP v Moravskoslezském kraji. Zajímají nás děti, které jsou v době realizace výzkumu svěřené do NRP a jsou v evidenci na jednom z dvaceti dvou úřadů obcí s rozšířenou působností v Moravskoslezském kraji. Moravskoslezský kraj jsme zvolili z důvodů největšího počtu dětí umístěných do NRP (MPSV, 2013) a dostupnosti. Výzkumný vzorek byl vybrán pomocí kvótního výběru (Disman, 2002). Výzkumnou metodou je obsahová analýza (Disman, 2002), technikou sběru dat pak standardizovaný rozhovor (Hendl, 2004) realizovaný se sociálním pracovníkem/sociální pracovnící příslušného OSPOD. Data byla zpracována a následně analyzována pomocí programu SPSS (Statistical Package for the Social Sciences).

1 Zprostředkovanou péčí rozumíme situaci, kdy dojde ke zprostředkování péče dle § 19a, odstavce 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.

2 Nezprostředkovanou péčí rozumíme situace, kdy podává návrh na svěřeni dítěte do pěstounské péče fyzická osoba dítěti příbuzná nebo fyzická osoba blízká dítěti nebo jeho rodině dle §20, odstavce 3b zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochrany dětí

Analýza a interpretace dat

V současné době jsou dostupná data o 160–ti dětech z 15–ti orgánů sociálně-právní ochrany dětí Moravskoslezského kraje. Níže uvedená mapa, zobrazuje oddělení sociálně-právní ochrany dětí, které se výzkumu zúčastnily. Sběr dat stále probíhá.

Oddělení sociálně-právní ochrany dětí Moravskoslezského kraje zapojené do výzkumu

Pro účely tohoto článku jsme vybrali čtyři pracovní hypotézy, ke každé hypotéze stručně popisujeme legislativní úpravu a interpretaci dat. Z výzkumu vyplývá, že 13 % dětí bylo v péči jiné osoby, 48 % dětí v *pěstounské péči* a 39 % dětí v *péči poručníka*, který o dítě osobně pečoval. Z těchto 160–ti dětí byla polovina dětí v péči cizí osoby a druhá polovina dětí byla v péči u příbuzných a blízkých (tzv. péče zprostředkovaná a nezprostředkovaná).

Zdravotní stav dítěte

Hypotéza: *Děti se sníženou úrovní zdravotního stavu jsou častěji umístěny do pěstounské péče.*

Přestože o zdravotním stavu dítěte zákon nemluví, legislativní podpora hypotézy spočívá za prvé ve skutečnosti, že se sníženým zdravotním stavem dítěte jsou často spojeny vyšší náklady, které není možno hradit jen dávkou výživného, dítě je tedy svěřeno do pěstounské péče z důvodu saturace jeho ekonomických potřeb. Za druhé, dítě se sníženou úrovní zdravotního stavu bude častěji potřebovat specifickou péči, kterou by měli být schopni poskytnout zprostředkovaní pěstouni, kteří prošli odbornou přípravou, a to přestože v ČR nejsou specializovaní pěstouni pro děti se specifickými potřebami jako je tomu například v Polsku.

Zdravotní stav jsme pro účel tohoto výzkumu rozdělili na smyslový, tělesný a psychický. Překvapil nás fakt, že v náhradní rodinné péči 92,5 % dětí mělo dobrý smyslový stav, 88,8 % mělo dobrý tělesný stav a 73,1 % dětí mělo dobrý psychický stav.

Chi-Square test³ nám nepotvrdil vztah mezi formou NRP a zdravotním stavem dítěte, avšak i přesto děti se smyslovým hendikepem byly častěji umístěny do pěstounské péče (v 75 %), děti s tělesným hendikepem byly častěji umístěny také

3 Chi-Square test – test nezávislosti na hladině významnosti, souvisí s testováním hypotéz (Hendl, 2004).

do pěstounské péče (v 55 %) a děti s psychickým hendikepem do poručenské péče (v 49 %).

Forma NRP	smyslový hendikep	tělesný hendikep	psychický hendikep
V péči jiné osoby	8,3 %	16,7 %	14,0 %
V pěstounské péči	75,0 %	55,6 %	37,2 %
V poručenské péči	16,7 %	27,8 %	48,8 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Tabulka č. 1 – Zdravotní stav dítěte

Podíváme-li se, zda je dítě v NRP v péči cizí osoby (zprostředkovaná péče) nebo v péči příbuzných a známých (zprostředkovaná péče), zjistíme, že děti z našeho výzkumu s hendikepem smyslovým, tělesným i s psychickým byly častěji umístovány do péče cizí osoby.

Forma NRP	smyslový hendikep	tělesný hendikep	psychický hendikep
V péči cizí osoby	91,7 %	64,7 %	65,9 %
V péči příbuzných	8,3 %	35,3 %	34,1 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Tabulka č. 2 – Zdravotní stav dítěte a zprostředkovaná či nezprostředkovaná péče

Zdravotní stav původních rodičů dítěte

Hypotéza: Děti rodičů s horším tělesným a duševním stavem jsou častěji umístěny do péče jiné osoby.

Tato hypotéza nemá legislativní oporu v textu zákona, ale vychází z tvrzení v komentářích (Švestka, J. a dal., 2014; Holub, M. a dal., 2005; Hrušáková, M. a dal., 2014) k občanskému zákoníku či zákonu o rodině k ustanovení o svěřeni dítěte do péči jiné osoby či dříve do péče jiné fyzické osoby. Právě péče jiného člena širší rodiny v případě, že pečující rodič z důvodu zdravotního stavu není schopen o dítě pečovat, je na základě soudní praxe uváděna jako typický důvod pro svěřeni do péče jiné osoby.

Zdravotní stav jsme pro účel tohoto výzkumu rozdělili na smyslový, tělesný a psychický. Bylo překvapivé, že původní rodiče, kteří dítě umístili do jedné z forem NRP měli v 86,3 % u matek a v 86,2 % u mužů dobrý smyslový stav, 83 % u matek a 84,4 % u otců měli dobrý tělesný stav a 68,6 % u matek a 73,3 % u otců měli dobrý psychický stav. Chi-Square test nám většinou nepotvrdil vztah mezi formou NRP a zdravotním stavem původních rodičů, avšak i přesto původní rodiče s hendikepem měli své dítě nejčastěji umístěné v pěstounské péči nebo v péči poručníka, avšak minimálně, nebo vůbec v péči jiné osoby.

Forma NRP	smyslový hendikep		tělesný hendikep		psychický hendikep	
	Původní matka	Původní otec	Původní matka	Původní otec	Původní matka	Původní otec
V péči jiné osoby	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	6,3 %	7,1 %
V pěstounské péči	66,7 %	53,3 %	53,8 %	47,1 %	52,1 %	42,9 %
V poručenské péči	33,3 %	46,7 %	46,2 %	52,9 %	41,7 %	50 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Tabulka č. 3 – Zdravotní stav původních rodičů dítěte

Socio-ekonomická situace původního rodiče

Hypotéza: Děti jsou umístěny do péče jiné osoby v případě, kdy původní rodiče jsou schopni plnit výživovací povinnost k dítěti.

Zde je jasné legislativní kritérium, vzhledem k tomu, že tento typ péče stát nefinancuje dávkami. Občanský zákoník v § 956 a 957 říká, že soud stanoví rodičům rozsah výživného s ohledem na jejich možnosti, schopnosti a majetkové poměry a povinnost platit výživné k rukám pečující osoby a dále, že pokud není možné rodičům nebo ostatním příbuzným uložit výživovací povinnost k dítěti nelze dítě do péče jiné osoby svěřit. Zde samozřejmě nastávají situace, kdy se pečující osobou má stát prarodič, který má rovněž k dítěti výživovací povinnost, takže institut bude možné využít. Je třeba zdůraznit, že nejde pouze o teoretickou možnost uložit rodičům či prarodičům výživné ve výši např. 200,- Kč měsíčně, ale musí jít o částku, z níž je fakticky možné výživu dítěte realizovat a zároveň musí být toto výživné reálně vymahatelné. Obdobně rozhodl Krajský soud v Ostravě svým rozsudkem z 5. února 2014.

Zda původní rodič plní svou **výživovací povinnost** jsme v našem výzkumu zjišťovali zvláště u **původní matky** a zvláště u **původního otce**. Chi-Square test nám potvrdil existenci vztahu mezi formou NRP a placením výživného.

Původní matka dítěte, které bylo dítě svěřeno do péče jiné osoby, měla stanovené výživné v 38,1 %. Pokud bylo dítě svěřeno do jiné formy náhradní rodinné péče, matce bylo výživné stanovené méně často – u pěstounské péče v 12,5 % a u poručenské péče v 11,5 %. Původní otec dítěte, kterému bylo svěřeno dítě do péče jiné osoby, měl stanovené výživné v 68,8 %. Zbylí původní rodiče výživné z různých důvodů neplatili.

Forma NRP	Původní matka platí výživné	Původní otec platí výživné
V péči jiné osoby	38,1 %	68,8 %
V pěstounské péči	12,5 %	36,6 %
V poručenské péči	11,5 %	21,1 %

Tabulka č. 4 – Socio-ekonomická situace původního rodiče

Socio-ekonomická situace původní rodiny dětí byla dále následující: Původní rodiče ve většině případů nebyli zaměstnaní (89,1 % a 57,8 %) a dosáhli základního vzdělání (76,1 % a 52,5 %). Většina původních matek dětí pobírala sociální dávky.

Zaměstnaní	Ano, má	Ne, nemá	
Původní matky	10,9 %	89,1 %	100 %
Původního otce	42,2 %	57,8 %	100 %

Tabulka č. 5 – Zaměstnaní původních rodičů

Vzdělání	Základní	Vyučen	S maturitou	Vyšší odborné	
Původní matky	76,1 %	16,3 %	6,5 %	1,1 %	100 %
Původního otce	52,5 %	36,1 %	9,8 %	1,6 %	100 %

Tabulka č. 6 – Vzdělání původních rodičů

Sociální dávky	Ano, pobírá	Ne, nepobírá	
Původní matky	71,8 %	28,2 %	100 %
Původního otce	41,4 %	58,6 %	100 %

Tabulka č. 7 – Sociální dávky u původních rodičů

Existence širší rodiny

Hypotéza: Pokud existuje širší rodina dítěte, dítě je častěji umístěno do péče jiné osoby.

Legislativně se tato hypotéza opírá rovněž o právo na ochranu rodinného života, viz komentář k hypotéze 4. Zákon nestanoví prioritu kteréhokoliv z typů náhradní rodinné péče, ale dává do popředí zájem dítěte a nalezení takového typu péče, které nejlépe odpovídá na jeho potřeby. Občanský zákoník výslovně zmiňuje jak u péči jiné osoby, tak u péče pěstounské, že má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově. Dále je zde třeba podotknout, že ve velké spoustě případů je dítě svěřeno do pěstounské péče, a to tzv. pěstounské péče příbuzenské nikoli do péče jiné osoby právě z důvodů ekonomických, tedy saturace potřeb dítěte dávkami pěstounské péče viz komentář k předešlé hypotéze.

Chi-Square test nám potvrdil existenci vztahu mezi formou NRP a existencí širší rodiny. V našem výzkumu, pokud dítě mělo širší rodinu, překvapivě bylo nejčastěji svěřeno do pěstounské péče v 53,8 %, následně do poručnické péče 32,8 % a pouze v 13,4 % do péče jiné osoby. I přestože má dítě širší rodinu, je umístěno do pěstounské péče, avšak to může být způsobené právě tím, že příbuzní si dítě mohou vzít do pěstounské péče, jak bylo popsáno výše. V případě že má dítě širší rodinu je v 65,2 % umístěno do péči příbuzných a známých a v 34,8 % i přesto že má širší rodinu je umístěno do péče cizí osoby.

Forma NRP	Dítě má širší rodinu
V péči jiné osoby	13,4%
V pěstounské péči	53,8%
V poručenské péči	32,8%
Celkem	100%

Tabulka č. 8 – Existence širší rodiny dítěte

Forma NRP	Dítě má širší rodinu
V péči cizí osoby	34,8%
V péči příbuzných	65,2%
Celkem	100,0%

Tabulka č. 9 – Existence širší rodiny dítěte a zprostředkovaná či nezprostředkovaná péče

Závěr

Analýza a interpretace vybraných dat přinesla zajímavá zjištění. **Zdravotní stav dítěte** nesouvisí se zvolenou formou péče, ale souvisí se skutečností, zda bylo dítě umístěno do péče cizí osoby nebo péče příbuzenské – v případě zhoršeného zdravotního stavu byly děti častěji umístěny do péče cizí osoby – jednalo se tedy o péči zprostředkovanou.

U **zdravotního stavu původních rodičů dítěte** nebyla hypotéza potvrzena, ale přesto původní rodiče s hendikepem měli své dítě nejčastěji umístěné v pěstounské péči nebo v péči poručníka.

Socio-ekonomická situace původního rodiče je následující – pokud původní rodiče platí výživné na své děti, jsou děti ve většině případů svěřeny do péče jiné osoby. Původní rodiče většinou nebyli **zaměstnaní** a měli ukončené **základní vzdělání**. Rozdíly jsou však znatelné mezi pohlavími (u žen převažuje nezaměstnanost a dosažené základní vzdělání). Většina původních matek dětí pobírá **sociální dávky**.

V rámci hypotézy vztahující se k **existenci širší rodiny** bylo zjištěno, že pokud má dítě širší rodinu, bylo nejčastěji svěřeno do pěstounské péče. Ve vztahu k zprostředkované a nezprostředkované péči jsou děti svěřeny častěji do péče příbuzných a známých, tedy do péče nezprostředkované.

Významnou roli při volbě té či oné formy náhradní rodinné péče sehrává, zda je náhradní rodič/rodina vůči dítěti osobou cizí, nebo zda se jedná o příbuzného dítěte.

Použití informační zdroje

Disman, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vydání. Praha: Karolinum, 2002.

Hendl, Jan. *Přehled statistických metod – zpracování dat*. Praha: Portál, 2004.

Holub, M.; Nová, H. ; Hyklová, J. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související.* Praha: Linde Praha, a. s., 2005.

Hrušáková, M. ; Králíčková, Z. ; Westphalová, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§§655–975.) Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2014

MPSV. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí.* [online]. 2013 [cit. 20. 10. 2013]. Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/16366/rocenka_2012.pdf.

Švestka, J. ; Dvořák, J. ; Fiala, J. ; Zuklínová, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II.* Praha: Wolters Kluwer, a. s. 2014

Výhláška č. 473/2012Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině ve znění pozdějších předpisů.